

Izvorni znanstveni rad
UDK 342.82 (497.5 Dubrovnik) ".../17"
Primljeno: 24.11.1999.

IZBORNI POSTUPAK DUBROVAČKE REPUBLIKE

NELLA LONZA

SAŽETAK: Razmatraju se značajke izbornog postupka Dubrovačke Republike u razvitku od srednjega vijeka do posljednjih reformi potkraj XVIII. stoljeća. Analizira se njegov tijek, od izbornih priprema preko kandidacijskog postupka do načina glasovanja i utvrđivanja rezultata, kao i mjere koje štite pravilnost izbora. Dubrovačkome se sustavu traže srodni modeli i uzori, te ukazuje na činjenicu da je, unatoč gotovo istovjetnom izbornom postupku, mletačka izborna stvarnost bila bitno različita od dubrovačke.

1. Uvod

Važnost poznavanja izbornog sustava za razmatranje državnog ustroja i ustavne prakse toliko je samorazumljiva da je nije potrebno obrazlagati. U onoj pak državi koja - poput Dubrovačke Republike - vlast povjerava na kratko, iz bojazni da se oni kojima je služiti državi ne prometnu u silnike, izbori su značajan i čest čin ustavnog i političkog života. Ovome je ogledu svrha rekonstruirati i protumačiti izborne modele onako kako su se oni povijesno pojavljivali i nestajali, te pružiti neke naznake o njihovoj primjeni u praksi.

Raznorodna su vrela za proučavanje dubrovačkog izbornog sustava. Una-

Nella Lonza, znanstveni je suradnik Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik.

toč tome što su propisi relativno često zalazili u određena izborna pitanja (kao što je kvorum, uvjeti koje mora ispunjavati kandidat za neku funkciju), postupak nikada nije cjelovito zakonski reguliran:¹ Veliko vijeće nije za to nalazilo pobude, jer je način postupanja ionako bio ustaljen i dobro poznat. To se može zahvaliti strogoj ritualiziranoj formi, koja je izornoj prigodi davala ne samo ritam i sklad, već je istodobno umješno pronosila ideju državnog poretka i tradicije. Taj nam je izborni obred poznat iz službenog zapisa iz samog sutona Republike,² a može se upotpuniti kraćim Luccarijevim opisom iz XVI. stoljeća.³ Iz opisa postupka moguće je razabrati ključna izborna načela i ugrađene zaštitne mehanizme, te prepoznati uzore i srodnosti s izbornim modelima drugih država. Zapisnici Velikog vijeća bilježe pak izborne rezultate, pokazujući kako model funkcionira u ustavnoj praksi.

Izborna terminologija Dubrovačke Republike nije bila dosljedna, te se ponekad samo dobrim poznavanjem temeljnih načela može razlučiti o čemu je zapravo riječ. Izraz *elligere*, odnosno izvedenice iz istog korijena, koristile su se u pravilu za kandidacijski postupak,⁴ a rjeđe i za sam izbor u današnjem smislu riječi.⁵ Glasovanje u Velikom vijeću nazivalo se redovito *ballotatio*, odnosno *ballotazione*, no u znamenitom kazalu Frana Gondole iz XVI. st. upravo se za glasovanje kuglicama koristi termin *scrutinium*.⁶ Potonji termin od druge polovice XIV. st. odnosio se na model neposrednog predlaganja kandidata, no do tada nije značio drugo do li predlaganje putem komora.⁷ Ždrijebanje se u pravilu nazivalo *sortitio*, *extractio per tesseram*,

¹ Nekoju sustavnosti najbliže su reforme iz XVIII. stoljeća. V. o tome posljednje poglavlje.

² *Manuali pratici del Cancelliere: Leggi e Istruzioni*, ser. 21.1, sv. 8 *Cerimoniale* (dalje: *Cerimoniale*) (Državni arhiv u Dubrovniku, dalje: DAD).

³ Giacomo Pietro Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Ragusa*. Ragusa, 1790: 257-260.

⁴ Na pr. *Libri reformationum*, II. Monumenta Ragusina: Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, XIII. Zagreb: JAZU, 1882 (dalje: LR II): 221; *Liber Viridis*, ed. B. Nedeljković, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III, 23. Beograd: SANU, 1984 (dalje: *Liber Viridis*), 65.

⁵ Na pr. *Libri reformationum*, I. Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, X. Zagreb: JAZU, 1879 (dalje: LR I): 21, 80; *Liber Viridis*, 30, 31, 66.

⁶ Usp. »Liber Omnium Reformationum.«, u: *Istorisko-pravni spomenici, I. Dubrovački zakoni i uredbe*, ed. A. Solovjev, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, II, 6. Beograd: SANU, 1936, 304 (dalje: LOR), sub v. "Suffragiis". Ustvari, tako je već i u jednome zapisu iz 1386. (*Odluke veća Dubrovačke Republike* II, ed. M. Dinić, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III, 21. Beograd: SANU, 1964: 237, dalje: *Odluke* II).

odnosno *estrazione (a sorte)*.⁸

No, dubrovačko izborno nazivlje ne samo da nije bilo posvema ustaljeno, nego lako može dovesti u zabludu. Naime, romanski, pa i neki drugi jezici, u suvremenoj ustavnopravnoj terminologiji koriste riječi istog latinskog korijena, no sa značenjskim pomakom: uz *electio* vezani su izrazi za izbore odnosno biranje, od *ballotatio* razvio se pojam nadglasavanja u drugome krugu (balotaže), a od *scrutinium* termini za sustav raspodjele mandata (u francuskom i talijanskom) kao i za kontrolni pregled glasačkih listića (u engleskom te talijanskom). Nadalje, nepoznavanje “tehničke strane” izbora može navesti ne samo na promašeno tumačenje rezultata samih izbora,⁹ već i na iskrivljenu interpretaciju širih političkih i društvenih fenomena. Tako, na primjer, objašnjenje teškoća da se izaberu dužnosnici u XVIII. st. tražilo se u demografskoj krizi vlasteoskog staleža te u konsorterijama koje su tako podijelile vlastelu da nijedan kandidat nije mogao ostvariti većinu. No, primjerice, ni u zapisnicima Velikoga vijeća iz XV. st., koje se smatra razdobljem demografskog uzleta i kohezije vlasteoskog staleža, zapinjanja u izborima nisu nikakva rijetkost. I suprotno: u oba razdoblja znalo se dogoditi da se nakon mučnih beskrajnih ponavljanja izbora, sljedećeg mjeseca izbori provedu potpuno glatko i otprve.¹⁰ To ukazuje da izborne teškoće nekim dijelom treba pripisati i samoj izbornoj tehnici, ne nijećući važnost već spomenutih društvenih procesa u krilu patricijata.

⁷ Izbor stonskoga kneza “per sclutinium” (sic!) spominje se u odluci o izboru *officiales super vino* iz 1345. (LR I: 180). U odredbama o izboru stonskoga kneza postupak kandidiranja nije opisan (usp. LOR, XXVI, 4), no iz spomenute reference iz 1345, kao i jednog navoda iz 1347. nesumnjivo proizlazi da je korišten sustav komora (usp. LR I: 180 i 253).

⁸ Usp. *Liber Croceus*, ed. B. Nedeljković, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III, 24. Beograd: SANU, 1997, 382, 396, 440 (dalje: *Liber Croceus*, uz oznaku glave po tom izdanju); *Acta Consilii Maioris* (dalje: *Acta Cons. Maior.*), ser. 8, sv. 65, ff. 133v i 182 (DAD).

⁹ Primjerice, Mihailo Dinić navodi kako oni kandidati kod čijih je imena ubilježena ništica nisu dobili nijedan glas, što, kao što ćemo pokazati niže u tekstu, nije točno (*Odluke veća Dubrovačke Republike I*, ed. M. Dinić, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III, 15. Beograd: SANU, 1951: 32-33, dalje: *Odluke I*).

¹⁰ Na pr. potkraj srpnja 1478. knez je uspješno izabran tek u dvanaestom navratu (*Acta Cons. Maior.* sv. 14, ff. 90-91v), da bi sljedećeg mjeseca knez bio izabran otprve (*ibid.*, f. 94); 1553. u listopadu i studenom moralo se provesti po jedanaest izbornih krugova, da bi narednoga mjeseca već prvi pokušaj bio uspješan (*Acta Cons. Maior.* sv. 23, ff. 64v-65v, 67r-68).

2. Izborne pripreme

2.1. Godišnji raspored izbora

Do potkraj XIV. st. administrativna je godina u Dubrovniku tekla od Sv. Mihovila (29. rujna),¹¹ isto kao i u Veneciji.¹² Izmjena dužnosnika i najvažniji izbori odvijali su se pod krilom arhandela Mihovila, utjelovljenja pravde.¹³ No, za takav ustroj godine postojali su ne samo simbolički, nego i snažni pragmatični razlozi. Njezin početak u kasnu jesen poklapao se s ritmom poljodjelstva. U vrijeme jematve i ubiranja drugih plodina u kolovožu i rujnu, kada su vlastela izbivala iz grada radi nadgledanja radova na ladanjskim posjedima, funkcioniranje središnjih državnih tijela svodilo se samo na nužnu mjeru.¹⁴ Uoči Sv. Mihovila ciklus pripreme vina trebao je biti završen, te je državni mehanizam ne samo bivao uspostavljen u cijelosti, već je i dobivao na punome zamahu. Tada su se provodili godišnji izbori za sve važne službe, te su tako i mandati većine dužnosnika počinjali i završavali s prijelazom rujna u listopad.

Po prestanku mletačke vrhovne vlasti nije bilo naglih promjena u službe-

¹¹ V. LR, passim; Odluke I i II, passim.

¹² Giorgio Zordan, *L'ordinamento giuridico veneziano: lezioni di storia del diritto veneziano con una nota bibliografica*. Padova: CLEUP, 2. izd., 1984: 70; Robert Finlay, *Politics in Renaissance Venice*. London: Ernest Benn, 1980: 29, 64. U engleskim gradovima Sv. Mihovil bio je također omiljeni blagdan za izbor načelnika (Peter Borsay, »"All the town's a stage": Urban Ritual and Ceremony 1660-1800«, u: *The Transformation of English Provincial Towns*, ed. Peter Clark. London: Hutchinson, 1984: 232).

¹³ O simboličkom lika arhandela Mihovila u ovome kontekstu v. Staale Sinding-Larsen, *Christ in the Council Hall: Studies in the Religious Iconography of the Venetian Republic*. Acta ad archaeologiam et artium historiam pertinentia Instituti Romani Norvegiae, 5. Roma: L'Erma, 1974: 173. Zbog takvog je značenja Sv. Mihovil bio uvršten u ikonografski sustav Kneževog dvora i Vijećnice, baš kao što se nalazio i na mletačkoj Duždevoj palači. Reljef s prikazom Sv. Mihovila kako ubija zmaja nalazio se u luneti glavnog ulaza u zgradu dubrovačke Vijećnice (Cvito Fisković, »Nekoliko dokumenata o našim starim majstorima.« *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 52 (1949): 204).

¹⁴ V. Dušanka Dinić-Knežević, »Trgovina vinom u Dubrovniku u XIV. veku.« *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 9 (1966): 49; Zdenka Janeković-Römer, *Okvir slobode: dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999: 168-169.

nome kalendaru.¹⁵ Ipak, 1391. administrativna je godina usklađena s kalendarskom (i liturgijskom). Najvažniji izbori za središnje institucije pomaknuti su na prosinac,¹⁶ te su novoizabrani stupali na funkcije s prvim danima nove godine.¹⁷ Takav se godišnji ustroj više nije mijenjao.

Izbora je, dakako, bilo i izvan prosinačkog razdoblja. Knezovi s mjesečnim mandatom nisu birani jednom prigodom za čitavu godinu unaprijed, već je potkraj svakog mjeseca biran onaj koji će stupiti na dužnost početkom narednoga.¹⁸ Takvo je rješenje moralo računati s rizikom da izbor neće biti navrijeme proveden, a zbog već spomenutih razloga osobito je bio upitan kvorum na izbornom zasjedanju u rujnu;¹⁹ s druge strane, sustav uzastopnih mjesečnih izbora knezova unosio je notu nepredvidivosti, te time smanjivao opasnost od toga da će netko, znajući kada će postati knezom, kovati planove kako da svoju reprezentativnu ulogu zamijeni nečim sadržajnijim. Nadalje, izvan prosinačkog termina Veliko je vijeće biralo dužnosnike u lokalnim jedinicama,²⁰ te popunjavalo sva iznenada upražnjena mjesta. Ipak, prvoga prosinca otvaralo se razdoblje u kojem je djelovanje Velikog vijeća doživljavalo vrhunac, obnavljajući svoj sastav i provodeći godišnje izbore za najvažnija tijela.²¹

¹⁵ Prema statutarnoj redakciji iz 1358. mandat institucija vlasti i nadalje je tekao “a festo S. Michaelis mensis septembris usque ad unum annum” (*Liber statutorum Civitatis Ragusii compositus anno 1272*, edd. V. Bogišić et C. Jireček, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, IX. Zagreb: JAZU, 1904: I, 3, dalje: *Statut*).

¹⁶ *Statut*, I, 3, dodatak iz 1391.

¹⁷ O investituri novih dužnosnika v. *Cerimoniale* II, ff. 24-27. Trećeg, četvrtog i petog siječnja održavale su se procesije za novu vladu (*Cerimoniale* II, ff. 29v-30), da bi od 1781. bile svedene na jednu, uz trodnevno izlaganje Otajstva (*Acta Consilii Rogatorum*, ser. 3, sv. 189, f. 50v, DAD, dalje: *Acta Cons. Rog.*).

¹⁸ *Cerimoniale* II, ff. 95v-96v.

¹⁹ Primjerice, unatoč tome što je 1736. Senat povisio globe za nedolazak na zasjedanje Velikog vijeća na kojemu se bira kneza za listopad (*Acta Cons. Rog.* sv. 157, f. 164), ni nadalje u rujanskome terminu gotovo da nije bilo uspješnog izbora (usp. *Manuali pratici del Cancelliere: Leggi e Istruzioni*, ser. 21.1, sv. 4.1 *Specchio*, DAD). U propisima iz druge polovine XVIII. st. s takvim se stanjem računa, te se predviđa da kneževske dužnosti u listopadu obavlja najstariji malovijećnik (*Liber Croceus*, 396 i 440).

²⁰ G. 1636. određeno je da se izbori za dužnosti u lokalnim jedinicama (knezovi, kapetani, kaštelani) održavaju počevši od 1. ožujka, kako bi na dužnosti mogli biti s 1. svibnjem, s izuzetkom stonskog kneza koji se tradicionalno birao u studenome, a nastupao 1. siječnja (*Liber Croceus*, 313 i 440).

²¹ “... Il mese di decembre deputato per la creatione del nuovo magistrato e degli offitii della città...” (*Liber Croceus*, 313).

2.2. Utvrđivanje sastava Velikog vijeća

Uoči prosinačkih izbora Malo je vijeće obnavljalo popis velikovijećnika,²² koji se vodio u tzv. Ogledalu.²³ Istovremeno s upisom plemića stasalih do dobi za učešće u političkom odlučivanju,²⁴ križali su se umrli, oni koji su se povukli iz svjetovnog života, kao i oni koji su kažnjeni lišenjem plemstva.²⁵ Iz Velikog su vijeća privremeno bili isključeni oni koji su državnoj blagajni dugovali plaćanje globe izrečene u kaznenom postupku.²⁶

Kvorum Velikog vijeća potreban za izbore dugo se određivao apsolutnim brojevima, zbog čega bi svaki znatniji pad broja plemića stvarao nepremostive teškoće i tražio izmjenu propisa.²⁷ No, 1634. uveden je elastičniji i realniji pristup, kojim se kvorum određivao razmjerno brojnosti velikovijećnika: sa popisa vlastele u Ogledalu Malo je vijeće izostavljalo one koji su po nekoj dužnosti bili trajnije izvan Dubrovnika, te tome broju oduzimalo trećinu na ime onih koji su izvan grada zbog službe u lokalnoj jedinici Republike.²⁸

²² U odredbama iz 1634. za taj se postupak koristi izraz "agiustare il vero numero di tutti quei nobili che sono scritti in Specchio del gran consiglio" (*Liber Croceus*, 310). G. 1666. propisano je da se popis "ažurira" dvaput godišnje (*Liber Croceus*, 327).

²³ Tu je vrstu registra pokrenuo 1440. dubrovački kancelar Ivan iz Riminija (Johannes de Arimino), davši mu naziv *Speculum officialium. V. Manuali pratici del Cancelliere: Leggi e Istruzioni*, ser. 21.1., sv. 1, f. 1rv (DAD). U XVIII. st. redovito se zove *Specchio del Maggior Consiglio*.

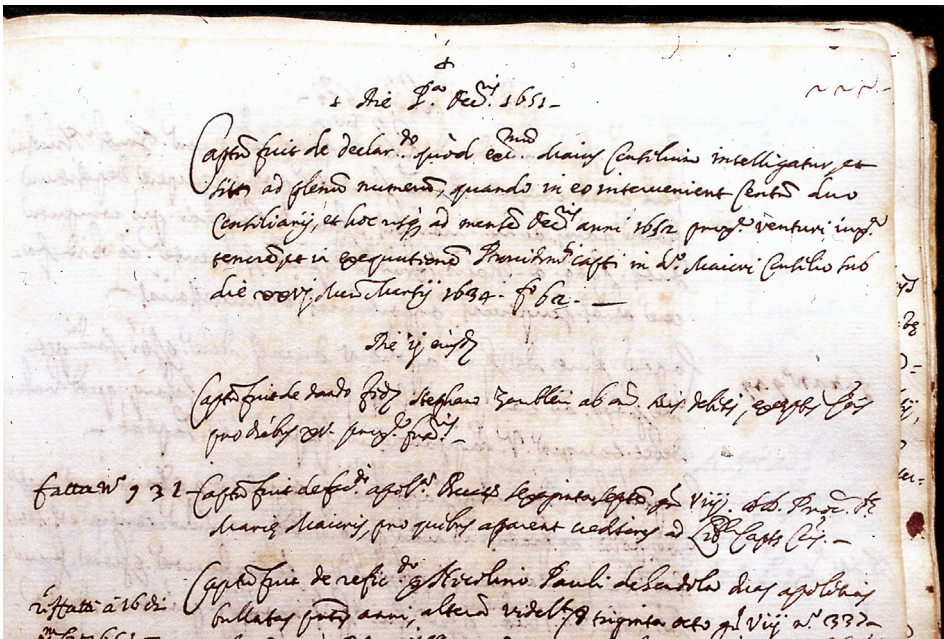
²⁴ Dob "političke punoljetnosti" nastojalo se zadržati na 20 godina, no u više se navrata u dubrovačkoj povijesti dobna granica pomicala na 18 godina. Razlozi nisu bili načelne, nego pragmatične prirode, jer se snižavanjem dobnog cenzusa povećavao broj članova Velikoga vijeća, od čega se očekivalo da ima povoljne posljedice na postizavanje kvoruma. Prvo spuštanje dobi za velikovijećnike zabilježeno je već 1348 (*LR II*: 25), a primjere redovito nalazimo u razdoblju nakon demografskog gubitka uzrokovanog, primjerice, epidemijom ili potresom. Najsazetiji pregled pomicanja dobnog cenzusa v. u Kosto Vojnović, »O državnom ustrojstvu republike Dubrovačke.« *Rad JAZU* 103 (1891): 46, bilj. 3. Drugi uvjet za ulazak u Veliko vijeće bila je pismenost (v. Bariša Krekić, »Miscellanea from the Cultural Life of Renaissance Dubrovnik.« *Byzantinische Forschungen* 20 (1994): 133-134; pretisnuto u: Bariša Krekić, *Dubrovnik: A Mediterranean Urban Society, 1300-1600*. Aldershot-Brookfield: Variorum, 1997, IX), a od 1777. tražila se i formalna potvrda da je plemić do osamnaeste pohadao pijarističku školu (*Acta Cons. Rog.* sv. 186, f. 56v i sl.).

²⁵ O potonjemu v. Nella Lonza, *Pod plaštem pravde: Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću*. Dubrovnik. Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1997: 158.

²⁶ V. *Liber Croceus*, 86, 44. U Velikom vijeću vodila se knjiga dužnika (*libro de debitori che se tiene in mazor consoglio*).

²⁷ V. na pr. *Liber Viridis*, 83 (60 članova); *Liber Croceus*, 86, 39, 239, 305, 310.

²⁸ *Liber Croceus*, 310 i *Cerimoniale II*, ff. 36v-37.

Slika 1. Kvorum Velikog vijeća utvrđen na zasjedanju Malog vijeća 1. prosinca 1651. (*Acta Consilii Minoris*, ser. 5, sv. 79, f. 222r, DAD)

Preostali broj vrijedio je kao kvorum do novog prebrojavanja velikovijećnika, te se upisivao u zapisnik Maloga vijeća.²⁹ U određenim je slučajevima Veliko vijeće smjelo donositi odluke i s kvorumom nižim od spomenutog.³⁰

2.3. Saziv Velikog vijeća

Sat zasjedanja Velikog vijeća ravnao se prema godišnjem dobu, kao i državnim blagdanima koji su uživali prednost pred redovitom djelatnošću institucija.³¹ Vijeće se sazivalo posebnim zvonom, koje se oglašavalo triput u pola sata prije utvrđenog početka zasjedanja,³² podsjećajući plemiće na njihovu dužnost i istovremeno dajući na znanje podanicima da djeluje vr-

²⁹ Na pr. na zasjedanju Maloga vijeća od 1. prosinca 1651. utvrđen je kvorum Velikog vijeća od 102 člana (*Acta Consilii Minoris*, ser. 5, sv. 79, f. 222r, DAD; v. fotografiju 1).

³⁰ Veliko vijeće koje zakonito djeluje s umanjnim kvorumom, nazivalo se "consiglio diminuto"; v. *Liber Croceus*, 322, 340, 374.

³¹ V. *Liber Croceus*, 305 i 412; *Cerimoniale* I, ff. 95 i 97.

³² V. *Liber Croceus*, 304 i 305 iz 1624.

hovno državno tijelo. Vremenu određenom za početak sjednice u XVII. i XVIII. stoljeću dodavao se kratak rok od četvrt, odnosno pola sata,³³ dajući šansu da pristignu i oni koji su pratili smjenu knezova ili se zadržali zbog nekog manje ozbiljnog razloga. Po isteku roka, vijećnica se zatvarala te se pristupalo utvrđivanju kvoruma.

Od četrdesetih godina XIV.st. Veliko vijeće se sastajalo u vlastitoj dvorani, koja je bila oslikana prizorima odgovarajuće ikonografije.³⁴ U drugoj polovici XV. st. izgrađena je nova zgrada vijećnice, koja je do XIX. st. stajala uz bok Kneževog dvora i s njime tvorila funkcionalnu cjelinu.³⁵

Velikovijećnici su sjedili u osam klupa, a mjesta su načelno popunjavali po starosti.³⁶ Nakon što bi posijedali plemići, dužnosnici bi otišli zauzeti svoja posebna mjesta: knez okružen Malim vijećem uzdignuto mjesto sprijeda, a čuvari pravde i državni odvjetnici na suprotnoj strani dvorane.

2.4. Vijećnička prisega

Prema protokolu, uoči početka prosinačkog ciklusa zasjedanja, knez bi biranim riječima potaknuo Veliko vijeće da prione izbornoj zadaći.³⁷ Tada

³³ U XIV. st. takvog počeka nije bilo (*Liber Viridis*, 48), no u XV. st. već jest ("transcursus unius quartarole post sonum... campane", *Liber Croceus*, 19). Predah od četvrt sata spominje se također u XVII. st. (*Liber Croceus*, 304 i 305), a 1772. produljen je na pola sata ("mezza ora di respiro"; v. *Acta Cons. Rog.* sv. 182, f. 52v). Četvrti su se mjerile pješćanim satom (*Liber Viridis*, 48).

³⁴ Ugovorom sa slikarom Bernardom predviđeno je da će naslikati "storie et picture", prema napatku kneza i Maloga vijeća (*LR I*: 171-172). Dvorana je bila netom dovršena, jer se naziva "sala nova communis" (*LR I*: 164).

³⁵ C. Fisković, »Nekoliko dokumenata o našim starim majstorima.«: 199-203 i 215-216.

³⁶ G.P. Luccari, *Copioso ristretto*: 257. Taj podatak treba razumjeti tako da su starija vlastela sjedila u pravilu sprijeda, a mlađa straga. Broj klupa donosi *Cerimoniale* (II, f. 41v), te se može smatrati pouzdanim samo za razdoblje nakon velikog potresa. Usp. također slučaj iz 1687, kada je došlo do spora oko redosljeda glasovanja (*Diplomata et acta*, saec. XVII, ser. 76, 65.2052, dok. 25, DAD). O izradi klupa za dužnosnike potkraj XV. st. v. C. Fisković, »Nekoliko dokumenata o našim starim majstorima.«: 216.

³⁷ *Cerimoniale* II, f. 39v. Kosto Vojnović (»O državnom ustrojstvu republike Dubrovačke.«: 49, bilj. 1) navodi riječi molitve koja se, navodno, u stolnici izgovarala prije izbora, a u kojoj se zaziva Boga neka vlast povjeri onima koji će biti bogobojažni i istinski milosrdni. Ustvari, taj je tekst uvodno zapisan u Ogledalu Velikoga vijeća za XVII. i XVIII. stoljeće (*Manuali pratici del Cancelliere: Leggi e Istruzioni*, ser. 21.1., sv. 3 i 4.1, DAD), no nema nikakvog čvrstog dokaza da bi se on izgovarao u prigodi koju navodi Vojnović.

Slike 2-3. Tekst vijećničke prisega (Dubrovački statut, ser. 21.1. Leggi e istruzioni, sv. 9a, f. 18v, DAD)

su vijećnici također polagali prisegu,³⁸ čiji je tekst definiran statutom još u XIV. stoljeću.³⁹ Premda se u njoj ne govori izravno o biranju,⁴⁰ osnovne vrijednosti koje promiče jesu odanost domovini, poštivanje zakonitosti, nepristranost i povjerljivost, što je sve od velike važnosti za izborni postupak. U zadnjem stoljeću Republike prisega se čitala u talijanskome prijevodu, jer je u to doba u državnim tijelima već gotovo posvema napušten latinski.⁴¹ Službeni se primjerak statuta⁴² zatim pronosio vijećnicom, kako bi svatko prisegnuo polaganjem ruke na odnosno mjesto u tekstu.⁴³

G. 1726. uvedeno je polaganje prisege i na izbornim zasjedanjima Velikog vijeća u ožujku, odnosno studenome, na kojima su birani lokalni dužnosnici (knezovi, kapetani i kaštelani).⁴⁴ Njome su vijećnici potvrđivali da se nisu upustili ni u kakve izborne spletkе,⁴⁵ već da će po svojoj savjesti birati one koji im se budu činili najprikkladnijima za spomenute javne službe.

³⁸ Potkraj XIV. st. bilo je određeno da vijećnici polažu prisegu na zasjedanju u prosincu, jer se tada biralo Malo vijeće za narednu godinu, tj. *novum regimen (Liber Viridis, 83)*.

³⁹ Prvotna verzija iz 1272, pročišćena je nakon prestanka mletačke vrhovne vlasti nad Dubrovnikom 1358. (usp. *Statut*, II, 5, red. C).

⁴⁰ Ako se malo pažljivije analizira tekst prisege, postaje očito da je bila sastavljena za malovijećnike i naknadno protegnuta na članove Velikog vijeća. Ustvari, ni u kojoj konkretnoj točki ona ne odgovara nadležnosti potonjega tijela. U vrijeme revizije statutarnog teksta 1358. Veliko je vijeće tek učvršćivalo svoj djelokrug, pa je vjerojatno zbog toga propušteno sastaviti novu prisegu za njegove članove, a revizijsko povjerenstvo ionako nije bilo zaduženo da dodaje odredbe, nego da "očisti" statut od spomena mletačke vrhovne vlasti (a i to je nedosljedno provelo). Razlog zašto kasnije nije sročena nova prisega vjerojatno leži u tome što dubrovačke vlasti nakon 1358. nisu i pod koju cijenu dirale tekst statuta. Uostalom, pri polaganju prisege daleko je bitnija bila simbolika čina, nego izgovorene riječi.

⁴¹ Od 1772. čak se i zapisnik Senata vodio na talijanskom (v. *Acta Cons. Rog.* sv. 181, f. 183). Talijanski tekst vijećničke prisege prenosi *Cerimoniale* II, ff. 99v-100.

⁴² O službenom primjerku statuta (*Codex Reipublicae*) v. Nella Lonza, *Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću* (doktorska disertacija). Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1995: 78-79. Pohranjen je u Državnom arhivu u Dubrovniku i nosi signaturu *Manuali pratici del Cancelliere: Leggi e Istruzioni*, ser. 21.1, sv. 9a.

⁴³ Mjesto na koje su vijećnici polagali ruku (f. 18v) izlizano je. V. fotografije 2 i 3.

⁴⁴ *Liber Croceus*, 366; također *Cerimoniale* II, f. 99rv.

⁴⁵ V. o tome gl. 6.5.

2.5. Utvrđivanje kvoruma na izbornom zasjedanju

Djelovanje Velikog vijeća započinjalo je utvrđivanjem je li postignut kvorum, te izricanjem globa onima koji su neopravdano izostali. Prebrojavanje je bilo dvostruko, kako bi se izbjegle pogreške, i javno, kako bi se spriječile prijevare. Dvojica kancelara, obilazeći svaki polovinu dvorane, svakome su vijećniku pružali kuglicu da je ubaci u glasačku žaru, ujedno ga naglas brojeći. Za kneza, nazočne članove Maloga vijeća, čuvare pravde i državne odvjetnike kancelari su dodavali odgovarajući broj kuglica. Prikupljene kuglice istresale su se zatim iz žara na brojalo i prebrojavale. Ukoliko se broj poklapao s brojem koji su dobili kancelari usmenim prebrojavanjem, smatrao se konačnim brojem nazočnih i tajnik ga je upisivao na margini zapisnika Velikoga vijeća.⁴⁶

U dvoranu se nije moglo ući naknadno, a ni napustiti je prije kraja zasjedanja, osim uz odobrenje kneza i Malog vijeća.⁴⁷ Kako bi se razriješile neke dvojbe, u XVII. st. je određeno da, ukoliko netko zbog zdravstvenih tegoba s dozvolom kneza izađe iz vijećnice tijekom glasovanja, njegov izostanak ne ruši kvorum tekućeg izbora, već se glas pribraja onima koji su izuzeti od glasovanja.⁴⁸

Ukoliko kvorum nije postignut, prelazilo se na poimeničnu prozivku s ciljem utvrđivanja onih koji trebaju biti oglobljeni zbog izostanka.⁴⁹ Budući da je novčana kazna bila povelika,⁵⁰ postupalo se s oprezom, uz stalni nadzor dvojice malovijećnika. Najprije su se popisivali svi koji se pri prozivci nisu odazvali ustajanjem,⁵¹ a zatim su se s toga popisa križali oni koji su se opravdali nekim zakonitim razlogom.⁵² Pristup problemu vijećničkih izos-

⁴⁶ V. na pr. zapisnik sjednice Velikog vijeća od 1. prosinca 1751. na fotografiji 4 (*Acta Cons. Maior.* sv. 40, f. 107v). Malo je vijeće prethodno utvrdilo kvorum od 102 člana.

⁴⁷ *Liber Croceus*, 212 iz 1510.

⁴⁸ *Liber Croceus*, 324.

⁴⁹ V. *Liber Croceus*, 304 iz 1623.

⁵⁰ Globa za izostanak iz Velikog vijeća iznosila je 1366. 6 groša (*Libri reformationum* IV, ed. J. Gelcich, *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, XXVIII. Zagreb: JAZU, 1896: 59, dalje: *LR* IV), a isto toliko i stoljeće kasnije (*Liber Viridis*, 465). U XVII. i XVIII. st. iznos joj je bio 25 perpera, odnosno 7,5 dukata (*Liber Croceus*, 304; *Cerimoniale* II, f. 38v).

⁵¹ Dužnost ustajanja pri prozivci bila je uvedena još 1401. kako bi se Malo vijeće moglo uvjeriti u nazočnost prozване osobe (*Liber Viridis*, 102).

⁵² *Cerimoniale* II, f. 39. Na pr. Senat je 15. travnja 1774. prihvatio liječničko uvjerenje i odobrio Đivu Đivovu Boni prisegu da zbog bolesti nije sposoban učestvovati u zasjedanjima Velikog vijeća i Senata (*Acta Cons. Rog.* sv. 182, f. 123v).

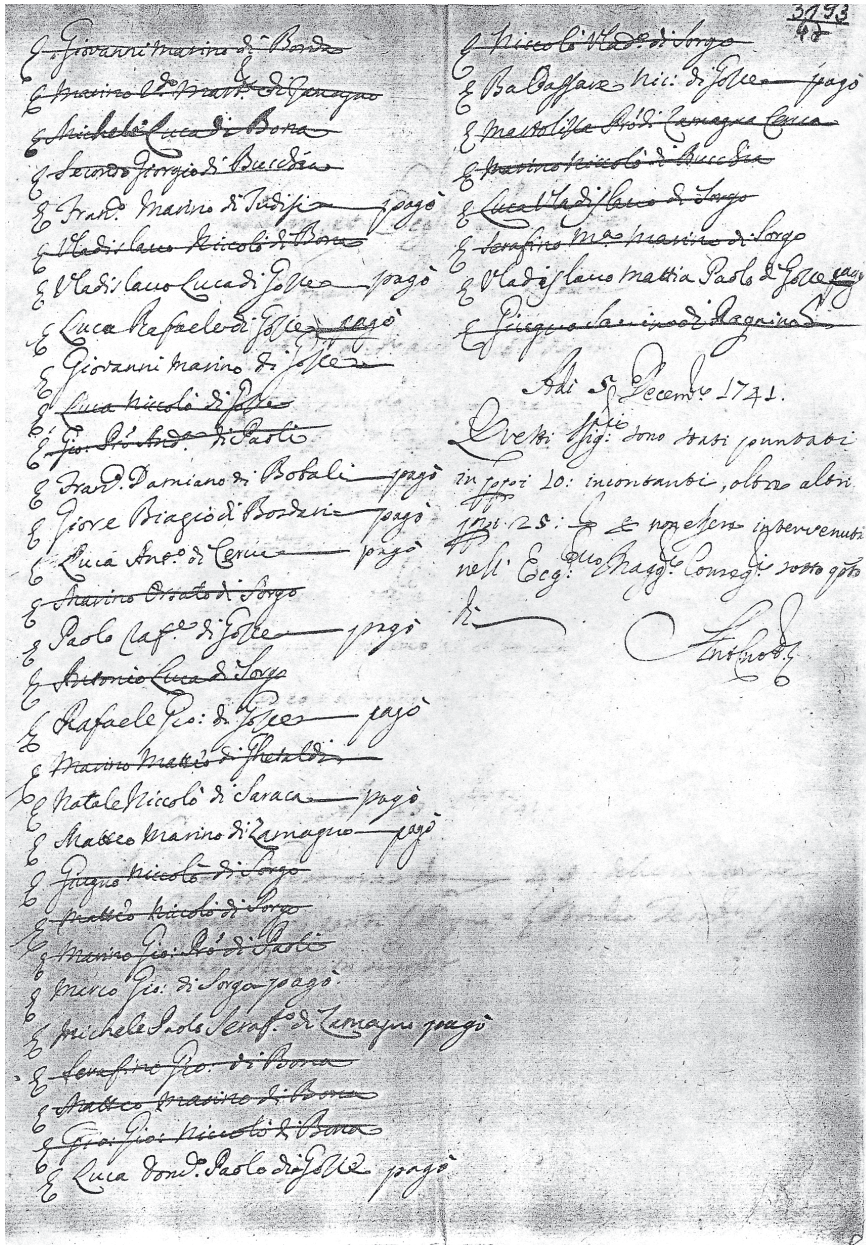
C. Vij. -

Fr. Johannes Lamy. ac. p. p. p.	6	0	0	0
Fr. Martinus Mar. de Corva	6	0	0	0
Fr. Martin. Mar. de Corva	6	0	0	0
+ Die 2. Dec. 1751.				
Fr. Martin. Mar. de Corva	6	0	0	0
Fr. Martin. Mar. de Corva	6	0	0	0
Fr. Martin. Mar. de Corva	6	0	0	0
Fr. Martin. Mar. de Corva	6	0	0	0
Fr. Martin. Mar. de Corva	6	0	0	0
Fr. Martin. Mar. de Corva	6	0	0	0

Slika 4. Na margini broj nazočnih članova Velikog vijeća 1. prosinca 1751. (*Acta Consilii Maioris*, ser. 8, sv. 40, f. 107v, DAD)

tanaka u XVIII. st. nije bio dosljedan: s jedne strane, globe su se povremeno povisivale ne bi li se pojačala stega i osigurao kvorum, no s druge strane, isprike su se prihvaćale prilično dobrohotno, a nisu bili rijetki pojedinačni, pa čak i opći oprost već izrečenih globa. U primjerima popisa oglobljenih iz sredine XVIII. st. ogleda se veliki broj izostanaka, od kojih je priličan broj proglašavan opravdanim.⁵³

⁵³ Na pr. u prosincu 1741. izostalo je 38 vijećnika, od toga ih se 22 uspjelo opravdati (*Diplomata et acta*, saec. XVIII, ser. 76, 3193/I, 47, DAD). Tri godine kasnije, od 28 izostalih desetorica su oslobođena globe (*ibid.*, 70). U spomenutim slučajevima sve su globe ubrane i predane rizničarima. Za primjer popisa oglobljenih iz 1741. v. sliku 5 (*Diplomata et acta*, saec. XVIII, 3193/I, 47).

Slika 5. Popis oglobljenih vijećnika iz 1741. (Diplomata et acta, saec. XVIII, ser. 76, sv. 3193/I, br. 47, DAD)

3. Kandidacijski postupak

3.1. Posredno predlaganje putem komora (*electio*)

3.1.1. Povijesni razvitak

Komore (*camare*) su bile nestalna tijela Velikog vijeća, koje su imale zadaću predlaganja kandidata.⁵⁴ Naziv im potječe odlatle što su u početku zasedale u zasebnim prostorijama,⁵⁵ no kasnije su se izdvajale u zasebne klupe u samoj vijećnici.⁵⁶

Čini se da su se u dubrovačkom izbornom postupku pojavile 1334. pri uređivanju izbora stonskoga kneza,⁵⁷ što je ujedno bila prva prava izborna nadležnost Velikog vijeća. Uspostava takvog izbornog sustava padala je, dakle, još u razdoblje kada je Dubrovnik bio pod vrhovnom mletačkom vlašću, što će se odraziti i na neke njegove značajke.⁵⁸ U prijelomnoj 1358, kada je dubrovačko Veliko vijeće preuzelo važne izborne nadležnosti, primijenilo je na njih već ustanovljeni kandidacijski postupak.⁵⁹ Članove Malog vijeća, suce, vikara i zastupnike Sv. Marije predlagale su dvije komore i Malo vijeće u funkciji trećeg predlagačkog tijela. S daljnjom izgradnjom institucija vlasti, pri najvažnijim izborima težilo se provoditi kandidiranje kroz komore.⁶⁰ Uz stonskog kneza, i lastovski je od 1358. bio predlagan spomenutim načinom,⁶¹ no već od 1400. kod izbora lokalnih knezova taj se model napuštao u korist neposrednog predlaganja (*scrutinium*).

⁵⁴ Takva se uloga komore lijepo ogleda u dikciji odredbe u LR II: 212.

⁵⁵ U Dubrovniku se 1363. spominje jedna komora "in sala veteri", a druga "in teratia" (*Liber Viridis*, 26 i *Libri reformationum*, III, ed. J. Gelcich. Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, XXVII. Zagreb: JAZU, 1895: 249-250, dalje: LR III).

⁵⁶ *Cerimoniale* II, f. 40v.

⁵⁷ LR II: 352, u svezi sa LR I: 180 i 253.

⁵⁸ O tome vidi gl. 7.

⁵⁹ *Statut*, I, 3; isto u LR II: 238-239. Usp. također odredbe Velikoga vijeća iz 1358. o izboru trojice knezova (LR II: 209, 221).

⁶⁰ Već su iste 1358. g. posredstvom komora predlagane osobe koje će sastaviti naputak za izaslanstvo Ludoviku Anžuvincu, što je bilo od goleme važnosti za dubrovačku sudbinu (LR II: 211-212). Nedugo nakon toga, određeno je da se i suci Velikog suda imaju birati kroz komore (*Statut*, I, 3, red. C).

⁶¹ LR II: 230.

U ustavnoj praksi Dubrovačke Republike kandidiranje putem komora stoljećima je bilo redoviti izborni stadij kod svih važnijih središnjih državnih službi. Tek s razdobljem izbornih eksperimenata, koje počinje sredinom XVIII. st., uloga komora će oslabiti.⁶² S jedne strane, u pojedinim izbornim modelima predlaganje putem komora bit će na neko vrijeme zamijenjeno ždrijebom kandidata ili nekim oblikom automatskog predlaganja; s druge strane, predlagačko pravo komora bit će bitno i trajno ograničeno pravilima o tome iz kojeg se kruga smiju imenovati kandidati (za niz najvažnijih službi to će biti korpus Senata). U posljednjoj reformi iz 1791. komore će se pojaviti samo pri izboru *Advocata del proprio*, kao neobični relikviti već napuštenog ustavnog ustroja.⁶³

3.1.2. Postupak

Kandidacijski postupak započinjao je time što se, pomoću srebrnih pločica obilježenih rimskim brojevima (*segni d'argento, pezzetti d'argento*),⁶⁴ ždrijebao broj onih dviju klupa u vijećnici kojima će pripasti pravo obrazovanja komore. Svi plemići iz tih dviju klupa izvlačili su kuglice iz bakrenih posuda (*conche di rame*) postavljenih iznad njihova vidokruga. Šestorica koja bi izvukla pozlaćenu,⁶⁵ postajala bi izbornici (*elettori*) i ulazila u komoru, a oni kojima bi pripala srebrna, odnosno crna, otpadali su i vraćali se na mjesto. U razdoblju prije velikog potresa taj je postupak imao funkciju smanjenja broja izbornika, no nakon toga zadržao se samo kao ritual ("mera cerimonia"). Plemići su i dalje izvlačili kuglice, međutim sada srebrnih i nije bilo: kako se broj vlastele smanjio, postalo je nepotrebno vršiti selekciju. Takvo se stanje isprva smatralo privremenim, no kako se demografski resursi patricijata nikada nisu dovoljno obnovili, taj dio procedure zadržan je samo zato da tradicija ne bi bila okrnjena.

⁶² Podrobnije o tim izbornim reformama v. gl. 9.

⁶³ *Liber Croceus*, 440.

⁶⁴ Ždrijeb je obavljao tajnik, izvlačeći znakove iz kožnate kese. Dok se u svim drugim dubrovačkim izvorima spominje ždrijebanje pločicama ili novčićima, Luccari alternativno spominje i ceduljice (G.P. Luccari, *Copioso ristretto*: 258).

⁶⁵ U troškovnicima se u više navrata spominje pozlata šest kuglica za glasovanje u Velikom vijeću (*Detta*, ser. 6, sv. 16, ff. 68 i 129v, DAD).

Članovi komora, i opet starosnim redom, sjeli bi u dvije klupe na izdvojenim mjestima u vijećnici, te bi svaka komunikacija s njima dok ne završi postupak kandidiranja bila strogo zabranjena.⁶⁶ Unutar svake komore ždrijebao se onaj koji će imati pravo imenovati kandidata. U starijoj se praksi unutar komore glasovalo o predloženiku istom tehnikom dvobojnih žara i platnenih kuglica, o kojoj će biti riječi pri glasovanju u plenumu. Ukoliko prijedlog u komori ne bi bio prihvaćen, isti je izbornik predlagao novu osobu i tako redom. Vremenom se to glasovanje izobičajilo, te je prijedlogu kandidata bio automatski otvoren put prema glasovanju u Velikom vijeću. No, u počast tradiciji, u komori je zadržan ritual s reminiscencijom na glasovanje: kancelar je sam svih šest kuglica (za šest članova komore) ubacivao u dio žare namijenjen pozitivnom glasu i istresao ih u ruke izbornika čiji je bio prijedlog, kao znak da je njegov prijedlog usvojen.

Nakon što su u obje komore (analogno tome, i u Malome vijeću) predloženi kandidati, komore su se raspuštale i izbornici vraćali na svoja mjesta. Tada bi tajnik proglasio trojicu predloženika, s time da se prvo glasovalo o onome koga je predložilo Malo vijeće.⁶⁷ Svaki je kandidat, zajedno s bliskim rođacima, bio obvezan napustiti prostoriju dok glasovanje o njemu ne završi.⁶⁸

3.2. Neposredno predlaganje (*scrutinium*)

Drugi izborni model odlikovao se neposrednim predlaganjem kandidata.⁶⁹ Potkraj XIV. st. za njega se ustalio naziv “per scrutinium”, premda je ranije isti taj termin bio korišten za predlaganje u komorama.⁷⁰ *Ordinum scrutini* podrobno je opisan i reguliran u glavi 65 Zelene knjige iz 1388,

⁶⁶ O tome govori već odredba iz 1363, koja zabranjuje izlazak iz komora, i ulazak nepozvanima (tada su, kako je spomenuto, izbornici zasjedali u zasebnim prostorijama); v. *Liber Viridis*, 26 i *LR III*: 249-250.

⁶⁷ Tako je bilo već u XIV. stoljeću (*Odluke II*: 237). Uvidom u zapisnike ne stječe se dojam da je kandidat Malog vijeća uživao kakvu prednost.

⁶⁸ V. o tome gl. 6.1.

⁶⁹ O takvome sustavu u Mletačkoj Republici v. Giuseppe Maranini, *La Costituzione di Venezia, II: Dopo la serrata del Maggior Consiglio*. Venezia, 1931 (pretisak Firenze: La Nuova Italia, 1974): 262-268.

⁷⁰ Usp. *LR I*: 180.

koja se odnosila na izbor izaslanstva.⁷¹ Njome je svakom članu Velikog vijeća dano pravo predlaganja kandidata, uz jamstvo tajnosti a time i ravnopravnosti predloženika. Prišavši svakome velikovijećniku, kancelar ga je u povjerenju pitao koga predlaže, te ime zapisivao na traku spojenih krajeva i ovijenu oko štapića, kojoj se nije mogao odrediti početak ni kraj. Popis je počinjao na nasumce odabranome mjestu, kako bi se izgubio pregled tko je koga predložio. Nakon što su se svi vijećnici izredali s prijedlozima, kancelar je u tajnosti pregledavao traku i pripremao glasovanje, izlučujući mena koja su predložena barem dvaput.⁷² O tim je kandidatima u početku Veliko vijeće glasovalo redom, kako bi čije ime kancelar pročitao, no kasnije je uvedeno izvlačenje njihovih imena iz šešira, odnosno vrećice,⁷³ pa je korištenje “beskrajne” trake izgubilo smisao.

Tajnovitost kandidiranja činila se jamcem slobode opredjeljivanja,⁷⁴ a slučajan slijed kandidata zalogom njihove ravnopravnosti. Budući da je uvjet broja predlagača bio razmjerno lako ispunjiv, a broj predloženika neograničen, i ovaj je način razmjerno dobro odolijevao kandidacijskoj kombinatorici i “kupovanju glasova”. No, kako vijećnici nisu imali pregleda nad cjelinom - jer nisu znali koliko uopće ima kandidata, kao ni hoće li se o “njihovome” kandidatu glasovati - radala se unezvijerenost. Zahtjev za objavom svih imena prije no što se prijede na glasovanje istaknut je vrlo rano, no dugo je potrajalo dok takva izmjena nije i izvršena.⁷⁵

Znakovito je da se neposredni kandidacijski sustav ustalio samo za “vanjske službe”,⁷⁶ tj. funkcije u lokalnim jedinicama Republike, neka poslanstva izvan njenih granica, te još poneku manje važnu službu, dok su se izbori za središnje institucije vlasti provodili putem komora.⁷⁷ U dubrovačkoj izbornoj

⁷¹ Istu odredbu Velikog vijeća donose i *Odluke* II: 411-413.

⁷² Počevši od 1410. glasovalo se samo o onima koje su predložila barem petorica velikovijećnika (*Liber Viridis*, 132).

⁷³ Ta je međufaza, ali ne kao novost, spomenuta u *Liber Croceus*, 117 iz 1487.

⁷⁴ U arengi *Liber Viridis*, 65 (koju, dakako, ne treba u svemu doslovno shvaćati) ističe se cilj “...ut cuilibet consulenti liber sit animus in consulendo secundum suum verum et rectu conscientie iudicium, amotis amore, odio, spe atque timore...”.

⁷⁵ G. 1389. prijedlog je propao (*Odluke* II: 507), te je tek 1487. uvedeno pravilo da prije pristupanja glasovanju kancelar pročita imena svih kandidata (*Liber Croceus*, 117).

⁷⁶ Na pr. *Liber Viridis*, 65, 99, 199, 212, 256, 322, 352, 408, 414; *Liber Croceus*, 89.

⁷⁷ O tome v. *Liber Croceus*, 272B iz 1555.

praksi sustav posrednog predlaganja zadržao je prednost nad neposrednim, jer je element slučaja unesen ždrijebom ipak bolje štitio od namještanja izbora.

U XVI. st. izneseni je mehanizam posrednog predlaganja već bio napušten i zamijenjen pojednostavljenom verzijom: u Velikom su se vijeću ždrijebala trojica, od kojih je svaki zasebno u tajnosti tajniku imenovao jednog kandidata.⁷⁸ Na udaru izbornih reformi iz XVIII. st., u kojem je ždrijeb u velikoj mjeri zamijenio glasovanje, našli su se i izbori za službe u lokalnim jedinicama.⁷⁹ Budući da se glavina patricija nerado prihvaćala tih dužnosti, koje su ih udaljavale od poslovnih pothvata i društvenog života u gradu, imenovani bi raznim načinima nastojali otkloniti mrsku službu, te bi mjesto ipak ostajalo nepopunjeno. Stoga je 1791. propisano da će se prepuštati ždrijebu samo oni koji izraze želju da takvu službu prihvate.⁸⁰

4. Glasovanje

4.1. Povijest

Još se u vrelima iz XIII. st. spominje da se u dubrovačkom Velikom vijeću glasuje kuglicama (*balle, balottae*).⁸¹ Tom su se tehnikom sve do propasti Republike donosile odluke, izglasavali propisi i provodili izbori.

Biranje pak pomoću kuglica potvrđeno je u dubrovačkim izvorima iz tridesetih godina XIV. stoljeća.⁸² Do 1358. izborne su kompetencije Velikog vijeća bile neznatne, no nakon prestanka vrhovne mletačke vlasti, ono je postalo tijelom u kojem se birao sastav svih najznačajnijih institucija vlasti.

⁷⁸ Vjerojatno na to misli odredba *Liber Croceus*, 272B iz 1555., kada kaže: "...li quali camarlenghi ... sin hora s hano soluti eleggere al orecchia...". Izričiti je G.P. Luccari, *Copioso ristretto*: 259-260.

⁷⁹ V. gl. 9.

⁸⁰ *Liber Croceus*, 440.

⁸¹ V. *Statut*, VIII, 48, vjerojatno iz 1283. ili 1284. Anakroni su navodi anonimnog kroničara da se već u X. st. glasovalo kuglicama (usp. *Annales Ragusini Anonymi*, ed. N. Nodilo. Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, XIV. Zagreb: JAZU, 1883: 22).

⁸² G. 1334. Veliko je vijeće odlučilo da se stonski knez bira "ad busolos et ballotas" (*LOR*, XXVI, 4); nekoliko godina kasnije, pomoću kuglica se biraju službenici u kovnici (*LOR*, XII, 7), a 1345. službenici za nadzor vina (*LR I*: 180).

Usporedo s time rasla je važnost izbornog sustava, tijekom postupka postupno se artikulirao, a tehnički i zaštitni mehanizmi profilirali.

4.2. Tijek glasovanja

Do sredine XV. st. glasačke kuglice prikupljala su dva člana Malog vijeća, a nakon toga razdoblja kancelarijski službenici. Budući da je bilo više glasačkih žara, glasovanje se moglo prilično brzo provesti: dvojica bi se kancelara pobrinula za glasovanje Malog vijeća, jedan za glasovanje čuvara pravde, a ostali bi se kretali među klupama u kojima su sjedili vijećnici. Pružajući svakome plemiću kuglicu, službenik je morao ponoviti o kome se glasuje. Pri primanju kuglice dlan je trebao biti otvoren.⁸³ Vijećnik je uvlačio ruku u žaru (*bussolo, vaso, urna, pixis* /obično u množini: *pixides, blustro*), koju je službenik nosio u drugoj ruci, ispuštajući je u crveni ili zeleni odjeljak. Glasačke kuglice bile su načinjene od tkanine, tako da se nije moglo po zvuku razabrati kako se tko opredijelio.⁸⁴ Za razliku od glasovanja u Senatu,⁸⁵ čini se da članovi Velikog vijeća nisu morali izvučenu šaku ponovno otvoriti kako bi pokazali da kuglicu nisu zadržali.⁸⁶

Od predmeta koji su korišteni pri glasovanju sačuvane su dvije glasačke žare iz kasnog razdoblja Republike. Jedna, čije fotografije donosimo, pohranjena je u Dubrovačkom muzeju.⁸⁷ Druga, gotovo istovjetna no nešto slabije ušćuvana, pripada zbirci Samostana Male Braće,⁸⁸ bit će da je kasnije služila potrebama redovničke zajednice, jer su na njoj naknadno doslikana dva Bogorodičina lika. Polovica svake žare obojena je u crveno i na gornjoj

⁸³ Odredba *Liber Croceus*, 212 nije posve jasna, no mislim da je treba tako razumjeti. Luccari također spominje da glasač prije uvlačenja ruke u žaru treba pokazati kuglicu (G.P. Luccari, *Copioso ristretto*: 258-259).

⁸⁴ G.P. Luccari, *Copioso ristretto*: 259.

⁸⁵ *Liber Viridis*, 357, IX.

⁸⁶ Među opisima glasovanja u Velikom vijeću o toj se pojedinosti ne govori. No, važnije je to da je u zapisnicima vrlo često zbroj glasova, uvećan za broj onih koji po pravilima o izuzeću ne glasuju, manji od broja nazočnih vijećnika. Dakle, neki su glasači kuglicu zadržali. Dubrovačke su vlasti takav postupak tolerirale, ukoliko on nije dovodio u pitanje izborni rezultat. V. niže u tekstu.

⁸⁷ V. fotografije 6-9.

⁸⁸ Zahvaljujem mr. Vlahu Benkoviću da me na nju uputio.

plohi nosi oznaku “di si”, a druga u zeleno, s oznakom “di no”. Izvorno je na žarama bio naslikan grb Republike,⁸⁹ no danas se ne raspoznaje.⁹⁰ Žare su tako oblikovane da se kroz široki otvor lako može uvući šaku i nevidljivo ispustiti kuglicu u odjeljak za koji se glasač odlučio.⁹¹ Svaka polovica na donjem dijelu završava čašicom koja se može jednostavno odvrnuti da se kuglice istresu.⁹²

5. Utvrđivanje rezultata

Po završetku glasovanja svaki bi kancelar na posebnu pliticu položio neiskorištene kuglice, a to su bile one koje bi pripale rođacima izuzetima od glasovanja. Pri iskazivanju rezultata uspjelog izbora, njihov se zbroj navodio kao treći (“extra”). Nakon toga, žare su se nosile pred Malo vijeće. Malovijećnik koji je sjedio zdesna knezu držao je crvenu posudu (*calice, urna*), a onaj slijeva zelenu, te je svaki kancelar crvenu i zelenu čašicu svoje žare iskretao u odgovarajuću posudu. Kada su se svi kancelari tako izredali, tj. kada su sve kuglice razvrstane, počinjalo je prebrojavanje. Za to su bila zadužena dva kancelara, koja su preuzimala crvenu i zelenu posudu i otvarala im dno. Ukoliko bi odmah utvrdili da u crvenoj posudi s pozitivnim glasovima nema ni šesnaest kuglica, glasovi se nisu dalje prebrojavali, već su se kuglice predočavale knezu, a kao rezultat glasovanja upisivale se ništice. Ako je pak pozitivnih glasova bilo više od šesnaest, prelazilo se na prebrojavanje, koje se provodilo tako da se pred “desnog” malovijećnika polagala plitica za brojenje (*vaso piano*). Svaka se kuglica polagala u svoju udubinu i utvrđivao njihov broj. Shodno tome postupalo se i s negativnim glasovima iz zelene posude. Rezultat se izražavao brojem glasova za i protiv, te brojem izuzetih.

⁸⁹ Usp. *Detta* sv. 16, f. 117r. Prema Luccariju (G.P. Luccari, *Copioso ristretto*: 259) bio je to grb s osam crvenih i srebrnih pojaseva; o tome opsežnije Vito Galzinski, »Državni grbovi Dubrovačke Republike.«, u: *Fiskovičev zbornik, 1. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 21 (1980): 342-354, napose 346.

⁹⁰ U drugoj polovici XVII. st. svakako su se grbovi još oslikavali ne samo na žarama, nego i na glasačkim posudama, jer je sačuvan zapis o izdatku za tu svrhu: “per dipinger li due calici e tre bussoli con Arme” (*Detta* sv. 16, f. 117r).

⁹¹ V. fotografije 7 i 8.

⁹² V. fotografiju 9.

Slike 6-9. Glasnačka žara dubrovačkog Velikog vijeća (*Zbirka Kneževog dvora*, Dubrovački muzeji)

Treba napomenuti da je mehanizam glasovanja u Dubrovačkoj Republici bio nešto drugačiji nego u modernim izbornim sustavima, odnosno bio je srodan načinu na koji se velikovijećnici izjašnjavali o zakonskim prijedlozima. Naime, glasač nije birao jednoga kome će dati glas, već je kod svakog predloženika odlučivao hoće li glasovati za ili protiv. Posljedice koje iz toga proistječu i nisu beznačajne, kako se u prvi mah može učiniti. Kod kandidiranja kroz komore velikovijećnik je imao jasan pregled koliko je predloženika i koji su, te se mogao odlučiti hoće li glasovati u prilog kome od njih, ili će glasovati o svima negativno, nadajući se da u tom krugu glasovanja mjesta neće biti popunjena, pa će u novom krugu biti predložen netko tko mu je više po volji. Ako se popunjavalo više od jednog mjesta (na pr. biralo se članove Malog vijeća), mogao je biti naveden da glasuje pozitivno i za veći broj kandidata, povećavajući izgled nekima od onih koji nisu bili njegovi favoriti, ali ih je smatrao pogodnijima od drugih. Kandidiranje putem *scrutiniuma* još je više navodilo na glasovanje za više kandidata, jer

glasajući nisu unaprijed znali tko su predloženci ni koliko ih je. Budući da je, dakle, bilo potpuno zakonito glasovati u prilog više kandidata nego što ih se biralo, ne treba čuditi da je zbroj pozitivnih glasova za kandidate često premašivao broj nazočnih.⁹³

5.1. Biranje apsolutnom većinom

Ako je, kada se tražila apsolutna većina, za nekog kandidata bilo više negativnih no pozitivnih glasova, u registar Velikog vijeća uz njegovu se ime nije upisivao polučeni rezultat, nego tri ništice.⁹⁴ Ako bi se to dogodilo kod glasovanja za sve predloženičke, tajnik bi o tome izvjestio kneza kako bi ovaj mogao i službeno dati proglasiti da izbor nije uspio i da ga treba ponoviti.⁹⁵ Na red za predlaganje kandidata tada su dolazile naredne dvije izdriježbane klupe, a moglo se ponoviti onoliko krugova koliko bi knez odredio. Ukoliko je više osoba polučilo isti rezultat, o njima se ponovno glasovalo.⁹⁶ Ako su kod nekog kandidata pozitivni glasovi prevagnuli nad negativnima,⁹⁷

⁹³ Na pr. 30. siječnja 1363. biran je knez za veljaču. Bila su nazočna 77 velikovijećnika, a u petom krugu glasovanja dva su predložnika dobila po 46 glasova (*LR III*: 247). Pri jednom izboru 1380. bilo je nazočno 60 članova Velikoga vijeća, a svaki od tri predložnika dobio je 33 glasa, što znači da se prosječno svaki treći glasač pozitivno izjasnio za više od jednog kandidata (*Odluke I*: 98).

⁹⁴ Tako se postupalo već u XIV. stoljeću; v. primjerice *LR III*: 226-227; *Odluke I*: 100. Pri izboru kneza 27. kolovoza 1442. bilo je ukupno 67 glasača (tj. kuglica); izabran je Jacobus de Georgio s 37 glasova za, 24 protiv i 6 izuzetih. Njegovi protukandidati Marinus Raphaeli de Goze i Nicola Marini de Caboga imali su više negativnih no pozitivnih glasova, pa su ubilježene ništice (*Acta Maior. Cons.* sv. 7, f. 54v; v. fotografiju 10).

⁹⁵ “Signori, non è rimasto alcuno, s’anderà alla seconda ellezione con miglior ventura” (*Cerimoniale II*, f. 44r).

⁹⁶ Usp. *Liber Viridis*, 65; *LR III*: 247. Zanimljivo je da se 1380. prigodom izbora malovijećnika dogodilo da su sva tri kandidata dobila isti broj glasova, tj. 33 od 60 nazočnih u Velikom vijeću (*Odluke I*: 98).

⁹⁷ Kada se govori o natpolovičnoj većini, u dubrovačkim se propisima uvijek misli na većinu od onih koji su odista glasovali, tj. od broja nazočnih oduzimaju se oni koji primjenom pravila o izuzeću nemaju pravo u tom izboru koristiti biračko pravo. Tako je, primjerice, 29. studenog 1361. valjano izabran knez s 51 pozitivnim glasom od 103 nazočna (što znači da su barem dva vijećnika potpala pod odredbe o izuzeću rođaka); dvije godine kasnije, knez za prosinac izabran je zakonitom većinom od 34 glasa od 71 nazočnog na zasjedanju (tj. izvan dvorane bila su barem četvorica srodnika) V. *LR III*: 144 i 291. G. 1625. za kneza je izabran Miho Lukov Sorgo s rezultatom: 68 za, 64 protiv i 9 izuzetih (*Acta Maior. Cons.* sv. 34, f. 231r).

izbor je bio okončan, te su sve tri brojke (o polučeniim pozitivnim i negativnim glasovima, te o broju izuzetih) registrirane a knjiga podastirana knezu, koji bi naredio da se proglašiti tko je izabran.⁹⁸ Ukoliko je više predloženika dobilo podršku glasača, pobijedio je onaj s najboljim polučeniim rezultatom. Potkraj XIV. st. bila je uvedena odredba da se kneza, kao i malovijećnike, suce i izaslanike, bira dvotrećinskom većinom, no održala se svega godinu dana, jer se u praksi jamačno pokazala nerealnom.⁹⁹

5.2. Biranje relativnom većinom

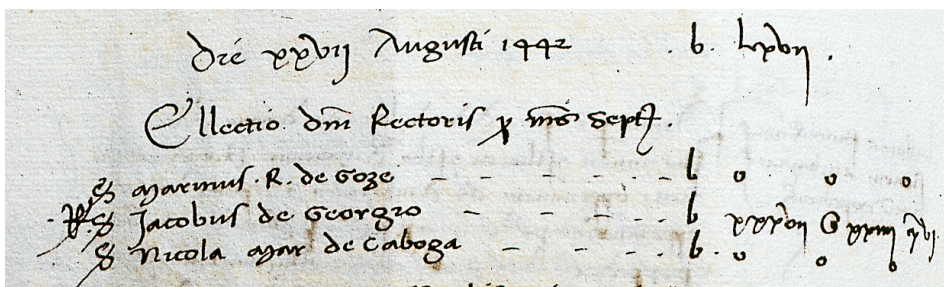
Kod izbora dužnosnika u lokalnim jedinicama Republike nije se tražila apsolutna većina pozitivnih glasova nazočnih vijećnika, već je bila dovoljna i relativna većina, tj. bio je izabran onaj koji je polučio bolji rezultat od svojih protukandidata. Budući da se relativna većina javljala u kombinaciji s neposrednim predlaganjem kandidata, kod kojega broj predloženika nije ograničen, početno se izbor provodio u više krugova, tako da se nakon prvog glasovanja glasovalo samo za tri kandidata s najboljim rezultatom, a zatim za dvojicu od njih¹⁰⁰ (balotaža u suvremenom smislu riječi). Po prirodi stvari, time bi onaj koji je bio izabran u posljednjem krugu imao iza sebe apsolutnu većinu. No, u narednih pola stoljeća sustav je pojednostavljen i sveden na svega jedan krug u kojemu bi bio izabran onaj s najboljim rezultatom,¹⁰¹ čime je zapravo uvedena relativna većina.

⁹⁸ U zadnjem razdoblju Republike formula proglašenja bila je: “Con nome di Dio, è rimasto Signor N.N.” (*Cerimoniale* II, f. 44rv).

⁹⁹ Usp. *Liber Viridis*, 83, odredbe od 12.10.1394. i 4.12.1395. Dvotrećinska većina koju spominje De Diversis (III, 2) odnosi se na odlučivanje o plaćanju, a ne o izboru (Philippus de Diversis, »Situs aedificorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii.«, ed. V. Brunelli, *Programma dell’I. R. Ginnasio superiore in Zara 1880-81*. Zara: Tipografia Woditzka, 1881: 7)

¹⁰⁰ *LOR*, XXVI, 4 i *LR* II: 352 iz 1334.

¹⁰¹ *Liber Viridis*, 65 iz 1388.

Slika 10. Izborni rezultati 27. kolovoza 1442. (*Acta Consilii Maioris*, ser. 8, sv. 7, f. 54v, DAD)

6. Mjere koje štite pravilnost izbora

6.1. Izuzeće

Pošto bi imena predloženika bila službeno proglašena, njihovi srodnici do drugog stupnja (po kanonskom računu, odnosno četvrtog po civilnom, tj. uključivši bratiće) bili bi dužni napustiti dvoranu i zadržati se u posebnom prostoru dok glasovanje o toj osobi ne završi.¹⁰² Dubrovački sustav izuzeća otklanjao je samo najozbiljniji razlog za sumnju u pristranost glasovanja. Ne samo da se takvom mjerom nije mogao suzbiti utjecaj prijateljske naklonosti ni snagu uzajamnih gospodarskih interesa, nego izuzeće nije protegnuto ni na druge formalizirane odnose bliskosti, kao što je povezanost kumstvom. Pravila o izuzeću i inače se u pravnim sustavima oslanjaju na nategnute predmnjeve koje je teško braniti od prigovora formalizma i nedorečenosti: integritet moralnog opredjeljenja kod nekoga će nadjačati osobnu povezanost, a kod drugoga će i najtanje socijalne niti biti snažnije od osjećaja odgovornosti za javno djelovanje. Dubrovački vlasteoski stalež ni u razdobljima najveće snage nije bio velik, a isprepletenost odnosa među njegovim pripadnicima bila je toliko gusta da je učinak spomenutog pravila o izuzeću gotovo beznačajan: ono više otklanja društvenu nelagodu koju bi izazvalo glasovanje bliskih srodnika, nego što štiti čistoću opredjeljivanja.

¹⁰² G.P. Luccari, *Copioso ristretto*: 258. Usp. primjerice *LR II*: 259 i 266. V. također Z. Janevović-Römer, *Okvir slobode*: 178-179.

6.2. Tajnost glasovanja

Tajnost glasovanja kamen je temeljac svakog glasačkog sustava u kojemu je zajamčena sloboda opredjeljivanja. U dubrovačkoj je praksi tajnost bila odista i osigurana domišljatim glasačkim posudama i kuglicama od tkanine. Povrh toga, pokušaji samih glasača da glasuju otvoreno u dubrovačkoj su praksi bili suzbijani¹⁰³ kako se iz toga ne bi razvila nepoželjna navada. Pri javnom glasovanju velik je utjecaj društvenih obzira razne vrste, dok tajnost teži idealu odluke po savjesti. Nadalje, eventualni sporazumi o uzajamnom glasovanju i efekti kakve “izborne kampanje” morali bi izdržati konačnu kušnju u trenutku kada se individualni glas ulijevao u anonimni izborni rezultat. U krajnoj liniji, javno glasovanje može lakše generirati nemire, trvenja, pa i cijepanje vlasteoskog staleža, od čega je dubrovački politički sustav zazirao.

6.3. Nadzor nad tijekom glasovanja

Do sredine XV. st. za provedbu glasovanja bila su zadužena dva člana Malog vijeća,¹⁰⁴ a nakon toga ta je dužnost povjerena službenicima kancelarije. Notari i kancelari koji su nosili glasačke žare morali su paziti na pravilnost glasovanja.¹⁰⁵ U prvi mah može se činiti neobičnim da se nadzor nad izbornom disciplinom vlasteoske skupštine povjerava pučanima, pa makar i onima u državnoj službi. No, treba se prisjetiti da dubrovački način vladanja ni inače nije zazirao od toga da neke oblike kontrole prepusti službenicima ukoliko se činilo djelotvornim.¹⁰⁶

Općenitije nadgledanje pravilnosti izbornog tijeka vjerojatno je u početku bilo prepušteno Malom vijeću na čelu s knezom, koje je na zasjedanjima Velikog vijeća imalo predsjedavačku funkciju. No, kada su 1477. novokreirani službenici - čuvari pravde (*provisores civitatis*) - dobili u zadaću nad-

¹⁰³ *Liber Croceus*, 86, 37 zabranjuje otvoreno glasovati o pomilovanju zločinca i produljenju roka javnim dužnicima; glas koji nije dan tajno, nevažeći je.

¹⁰⁴ *Liber Viridis*, 444.

¹⁰⁵ *Liber Croceus*, 212 iz 1510.

¹⁰⁶ V. Janeković-Römer, *Okvir slobode*: 174-175.

gledanje zakonitosti rada najvažnijih državnih institucija i njihovih akata, naređeno im je da bdiju i nad čistoćom izbora.¹⁰⁷ Otada su izbornim zasjedanjima trebala prisustvovati barem dvojica čuvara pravde i jedan državni odvjetnik, te paziti da se za vrijeme izbora ne spletkari u samoj dvorani ili iza njenih vrata.¹⁰⁸

Zbivanja u vijećnici nadzirana su s dva motrišta - uzdignute klupe Maloga vijeća te sjedalice čuvara pravde na suprotnoj strani dvorane.¹⁰⁹ U dubrovačkim prilikama bilo je daleko lakše kontrolirati pravilno odvijanje izbora i samoga glasovanja nego, primjerice, u mletačkom Velikom vijeću, u kojem je u renesansnom razdoblju znalo biti i po 1000-1400 patricija.¹¹⁰ Dubrovačko se vijeće samo u razdobljima demografskog prosperiteta i visoke političke zainteresiranosti okupljalo u broju od preko stotine, a tek bi u ponekom kratkom periodu doseglo dvjesto-dvjestopedeset članova,¹¹¹ što je nadzor nad pravilnošću kandidiranja i glasovanja ipak činilo provedivim.

6.4. Mjere protiv krivotvorenih i prekobrojnih kuglica

Dubrovačke glasačke kuglice, za razliku od mletačkih, nisu bile tajno obilježene kako bi se mogle razlučiti one krivotvorene.¹¹² Pače, sve do početka XVI. st. kao da se nije odviše marilo hoće li se u glasačkoj žari naći prekobrojne kuglice. Doduše, sravnjivao se broj kuglica i broj nazočnih velikovijećnika, no glasovanje se ponavljalo jedino ako bi se otkrilo da je razlika takva da bi prekobrojne ili nedostajuće kuglice prevagnule i promijenile

¹⁰⁷ V. *Liber Croceus*, 86, 10 i 15. O nadležnostima čuvara pravde najsazetije v. K. Vojnović, »O državnom ustrojstvu republike Dubrovačke.«: 59-62.

¹⁰⁸ *Liber Croceus*, 86, 15. Istovremeno se pazilo da u vijećnici ne dođe do kakvog nereda. Kada je 1687. izbio spor oko redosljeda klupa za izvlačenje zlatnih kugli, čule su se i ovakve riječi: "viljake, er da nijesi u vijeću nego na Placi, vidio bi šta bih ja učinio", "nemoj da ti sad dam zaušnica, đestro govнено", "na pesti ću početi", "najbolje dohodit u vijeće s željezima" (*Diplomata et acta*, saec. XVII, 65.205, dok. 25).

¹⁰⁹ O takvom razmještaju v. G.P. Luccari, *Copioso ristretto*: 257.

¹¹⁰ V. R. Finlay, *Politics*: 21.

¹¹¹ Usp. na pr. podatke o broju glasača u Velikom vijeću potkraj XV. i početkom XVI. st. u *Liber Croceus*, 138, 139, 157, 164-166, 169.

¹¹² O takvoj mletačkoj praksi v. Lauro Martines, *Power and imagination: City-states in Renaissance Italy*. London: Allen Lane, 2. izd., 1980: 206.

izborni rezultat.¹¹³ Očito nije bilo teško neprimjetno ubaciti dodatne kuglice, jer su se u XV. st. u žari dvaput našle kocke.¹¹⁴

Potkraj 1510. uvedene su drastične kazne za slučaj da netko glasuje s više kuglica.¹¹⁵ Kako bi izborne prijevere lakše izlazile na vidjelo, obećan je primamljiv iznos vijećniku koji prijavi varalicu, pa čak ako je i sam bio umiješan u taj nečasni čin.¹¹⁶ Donošenje spomenutih odredbi bilo je potaknuto nemilim otkrićem svega nekoliko dana ranije.¹¹⁷ Naime, pri izboru stonskoga kneza pokazalo se da je jednom ubačeno šest, a drugi put čak osam kuglica više od broja nazočnih vijećnika. Veliko je vijeće reagiralo poništenjem i ponavljanjem izbora, te uvođenjem strogih sankcija protiv krivokletnika i prijestupnika (*periurii et prevaricatori*).

Taj nam slučaj otkriva ne samo to da je nadzor zakonitosti bio nedovoljan, već i ukazuje na to da je u prijeveru vjerojatno bilo upleteno više vijećnika (jer jedan sam ne bi mogao neprimjetno ubaciti tolike prekobrojne kuglice), što su i same vlasti pretpostavile, nudeći oprost i nagradu zavjereniku koji otkrije drugove. Osim toga, ovaj “stonski slučaj” baca dugu sjenu na pravilnost izbora u Velikom vijeću: je li takva drskost bila bez presedana, ili je tek nevjerojatan višak kuglica potaknuo vlasti na odlučniju akciju protiv nečega što i nije bilo sasvim rijetko?

¹¹³ LOR, XXII, 4 iz 1394. Za primjere nedostajućih kuglica v. LR III: 247; *Acta Cons. Maior.* sv. 23, ff. 64v-65v.

¹¹⁴ “...Cum ballotando in presenti consilio ad numerum ballotarum in piscide fuerit repertum unum taxilum, in maximum vilipendium dominationis nostre et contra honorem presentis consilii, et etiam contra omnem honestatem...” (*Acta Cons. Maior.* sv. 9, f. 93); “Prima pars est de declarando ob turpissimum et detestandum casum qui hoc mane intervenit in hoc consilio quod in uno ex bussolos in quibus ballotabatur pro electione unius consilii minoris consilii repertus fuit unus taxillus, quod est turpe auditu, turpius fuit visu et turpissimum est imposterum, quotiens hec res nominabitur tam de presente quam de futuro...” (*Acta Cons. Maior.* sv. 16, f. 204v). Na te je slučajeve upozorio Zdravko Šundrica, »Skandal u Velikom vijeću.« *Dubrovnik* 16/3 (1973): 114-115.

¹¹⁵ Počinitelj bi trebao biti kažnjen šestomjesečnim zatvorom, desetogodišnjim gubitkom svih plemićkih privilegija i globom od 100 dukata (*Liber Croceus*, 212).

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ O tome slučaju v. ibid; *Acta Cons. Maior.* sv. 18, f. 157v; *Acta Cons. Rog.* sv. 31, f. 271v.

6.5. Mjere protiv izbornih spletki

Dubrovačkim je propisima bilo zabranjeno izborna spletkarenje (*liga, compositio, unio, conspiratio, conventicula*, odnosno *coniurazione, broglio*,¹¹⁸ *bagra, fazio*) kojim bi se utjecalo na izbor određenog kandidata.

Nekim se odredbama nastojalo suzbiti dogovaranje i pritisak na glasače tijekom samih izbora: vijećnicima je zabranjeno općenje s izbornim komorama¹¹⁹ te izlazak iz dvorane bez osobite dozvole,¹²⁰ a čuvari pravde trebali su motriti da ne bi tko nastojao drugoga nagovoriti kako da glasuje.¹²¹ Već i samo pravilo da se nekon ždrijebanja izbornika smjesta prelazi na kandidiranje, pa odmah zatim i na glasovanje, težilo je smanjenju opasnosti od izbornih sporazuma. Drugi su se propisi okomljivali na prethodno pripremljene izborne namještaljke i zavjere. Takvi dogovori, po riječima zakona, zatiru svetost (*sanctimonia*) glasovanja po čistoj i iskrenoj savjesti, te se mogu prisposodobiti s izdajom. Zapriječena kazna bila je vrlo stroga: po 1000 perpera globe za predvodnike, a kasnije i tri mjeseca zatvora te šest godina gubitka svih plemićkih službi i povlastica.¹²² Kako bi se pospješilo otkrivanje takvih radnji, onome tko bi prijavio počinitelja nudila se vrlo primamljiva nagrada,¹²³ a progon je bio napose povjeren i čuvarima pravde.¹²⁴ No, čini se da je obećanje nagrade prokazivaču polučivalo i neke neželjene posljedice: u odredbi iz 1477. spominje se da je uzelo maha lažno prijavljivanje izbornog spletkarenja, pa se strogom kaznom prijeti onome čija bi se prijava pokazala neutemeljenom.¹²⁵

¹¹⁸ Taj izraz potječe iz mletačke sredine, gdje je označavao izborne spletku u najširem smislu riječi. Potječe od naziva maloga trga i crkve iza Duždeve palače, omiljenog mjesta za namještanje izbora. V. Donald E. Queller, *The Venetian Patriciate: Reality versus Myth*. Urbana-Chicago: University of Illinois Press, 1986: 53.

¹¹⁹ Odredba iz 1363. u *Liber Viridis*, 26.

¹²⁰ *Liber Croceus*, 86, 15 i *Liber Croceus*, 212.

¹²¹ "... che li consiglieri non vadano de luogo ad luogo praticando et contaminando l'uno al altro in facto del ballotare..." (*Liber Croceus*, 86, 15).

¹²² Podrobnije v. u *Liber Viridis*, 83 iz 1394. i *Liber Croceus*, 86, 10 iz 1477.

¹²³ *Liber Viridis*, 83. Nagrada se sastojala u polovici spomenute novčane kazne, a mogao ju je ubrati i onaj "pokajnik" koji je odlučio odati zavjeru u koju je bio i sam umiješan.

¹²⁴ *Liber Croceus*, 86, 10. Ukoliko Malo vijeće ne bi pokrenulo kazneni postupak pred Vijećem umoljenih, čuvari pravde bili su ovlašteni i sami ga inicirati.

¹²⁵ *Ibidem*.

Dubrovački su se propisi vraćali problemu izbornih dogovora, sad samo kratkim podsjećanjem na zabranu,¹²⁶ sad zdvajanjem nad teškim iskorjenjivanjem takvih zlih običaja.¹²⁷ Penalizacijom se nastojalo pokriti i nagovor na glasovanje u nečiju korist i pristajanje na nj, djelovanje putem posrednika, te različite oblike sporazuma,¹²⁸ dakle pojavu u svojoj složenosti.

Dakako, zaključivati o društvenoj stvarnosti na temelju propisa uvijek je metodološki osjetljivo. S jedne strane, arenga odredbe često je sročena tako da retorički uveličava problem, pa je ne treba shvaćati doslovno; no s druge strane, u zakonu se neće naći ono što je nespojivo s društvenom zbiljom. Konkretno, jesu li odista izborne namještaljke bile proširene, kao i jesu li “pljuštale” lažne objede nemoguće je potvrditi, no da su postojali razlozi za zabrinutost, te da je takvih slučajeva bilo, ostaje izvan dvojbe. Postoji indicija da su spletkama bili osobito podložni izbori za lokalne dužnosnike,¹²⁹ jer su kod neposrednog predlaganja kandidata i biranja relativnom većinom bile otvorenije mogućnosti da se mrežom prethodnih kontakata namjesti željeni izbor.

Pregled dubrovačke izborne prakse pokazuje da se često događalo da netko tko je propao na izboru bude ponovno predložen za istu funkciju, pa čak i istoga dana. Teško je objasniti zašto je novi predlagač mislio da će pri narednom glasovanju u istom vijeću njegov favorit bolje proći (zbog spomenutog mehanizma glasovanja “za i protiv” nije imalo nikakvog značenja to što su mu u tom slučaju suprotstavljeni novi protukandidati). Pače, nisu bili rijetki slučajevi da netko bude s osobitom upornošću ponovno predlagan, unatoč tome što ga većina vijeća nije htjela. Nameće se pomisao da je postojao prethodni dogovor skupine patricija koga će predložiti ako budu izdriježani u komoru i da su se oni toga dosljedno i držali. No, kada bi u pozadini bile kakve razgranate i doradene izborne spletkе, nelogično je da bi se

¹²⁶ Na pr. *Acta Cons.Rog.* sv. 155, f. 42r.

¹²⁷ “...Per oviare e reprimere con ciò quella licenziosità che in merito alle leghe per la creazione degli offizi di fuori si sente invalsa, e riddure così le cose alla dovuta primiera ingenuità e candore” (*Liber Croceus*, 366); “...avendo considerato che le leghe, fazioni e brogli, essendo state sempre aborrite dalle nostre leggi e ne’ tempi presenti divenute troppo familiari, con grave danno della Repubblica per estirpare queste e per rimettere nella dovuta liberta i voti de consilieri de’ nostri consigli...” (*Liber Croceus*, 396).

¹²⁸ V. najdetaljnije *Liber Croceus*, 366; *Acta Cons. Rog.* sv. 161, f. 129.

¹²⁹ U tome smislu govori *Liber Croceus*, 366.

inzistiranjem na neuspješnom kandidatu riskirao gubitak te pozicije, a još je manje shvatljivo da od jednog do drugog izbornog zasjedanja ne bi došlo ili do izmjene izborne strategije ili do kampanje među vijećnicima za podršku željenome kandidatu. Slučajevi kada netko nakon višestrukih neuspjeha ipak poluči izbornu pobjedu kao da potvrđuju potajnu “koordinaciju” među glasačima, no tu teoriju ruše ne tako rijetki slučajevi kada do preokreta ne dolazi između sjednica, nego na jednom od uzastopnih izbora na istom zasjedanju.¹³⁰ Osim toga, ozbiljna namještaljka ili bi dovela do brzog uspjeha (pri prvome ili jednom od prvih izbora) ili bi se pokušalo s novim kandidatom dobiti većinu koju stari nije uspio skupiti. Stoga nije uvjerljivo postojanje neke precizne strategije kojom političke skupine unutar patricijata upravljaju glasačkom mašinom. Isti kandidat nije bio ponovno predlagan koordinacijom iz pozadine, već zbog inertne i ne odviše promišljene podrške patricija povezanih srodničkim, prijateljskim i partnerskim odnosima.¹³¹ Takvi neformalni krugovi pristalica ustrajavali su u prijedlozima koji nisu bili izgledni, ne razvijajući nikakve racionalne instrumente kontrole birača. Prilike u kojima je neuspjeli kandidat na kraju ipak skupio nužnu većinu glasova mogle su biti potpuno banalne: par glasača više ili manje na novom zasjedanju,¹³² zasićenost birača ponavljanim izborima. Dojam da dubrovačkim izborima ne

¹³⁰ Na pr. 22. studenog 1623, pri izboru za kneza, Petar Đivov Giorgi tek je pri četvrtom kandidiranju skupio većinu pozitivnih glasova (74:73:4), no uvjerljivo ga je pobijedio Jerko Junijev Resti (76:66:9), koji je istoga dana već šest puta propao na izboru (*Acta Cons. Maior.* sv. 34, f. 99rv). Tek sedmicu dana kasnije, na istom zasjedanju na kojem je triput skupio ispodpolovični broj glasova, Frano Đivov Gondola odjednom je odnio premoćnu pobjedu (86:65; *ibid.*, f. 100). Dana 9. prosinca iste godine za malovijećnika je izabran Matej Šimunov Ghetaldi sa 73 pozitivna glasa, 72 negativna i dva izuzeta, a na prethodnom glasovanju istog dana nije uspio dobiti većinu (*ibid.*, f. 104v).

¹³¹ Tako mislim da se može objasniti okolnost da je Petar de Gondola tijekom 1380. neuspješno biran za kneza čak šest puta, a naredne godine predlagan je baš svakog mjeseca, no svega je jedanput dobio većinu pozitivnih glasova, ostavši ipak za tri glasa iza jednog protukandidata. U siječnju 1382. napokon je izabran za kneza u drugom krugu, nakon što je u prvome bio izjednačen s drugim predložnikom (*Odluke* I: 97-281). Ili, pri izborima malovijećnika potkraj 1623. dva su posljednja člana izabrana pri dvadesetčetvrtom glasovanju; Miho Đivov Resti bio je prethodno neuspješno kandidiran čak 23 puta, a Frano Mihov Marina Zamagna 22 puta. Zanimljivo je da je Resti dobio tijesnu većinu (74 za, 73 protiv, 4 izuzeta), no Zamagna obilatou potporu (85 za, 57 protiv). V. *Acta Cons. Maior.* sv. 34, f. 113.

¹³² Primjerice, 1380. Matej de Georgio više je puta predlagan za kneza: u siječnju je dvaput propao na izboru, u veljači također dvaput, da bi u ožujku napokon bio izabran tijesnom većinom od 31 glasa od 60 nazočnih. U siječnju su zasjedanju prisustvovala 63 patricija, a u veljači 69, pa mu isti broj glasova iz ožujka ne bi bio dovoljan za uspjeh (v. *Odluke* I: 97-98).

upravljaju nekakve strukturirane političke skupine potvrđuje i okolnost da se, primjerice, mjesečni izbori za kneza znaju naizmjenice obaviti posve glatko i otrpve, a već narednog mjeseca zapasti u potpunu krizu uzastopnih neuspjeha.¹³³ Važno je istaknuti još i to da se na ispitanim uzorcima iz raznih stoljeća nije pokazalo da bi kandidati Malog vijeća imali išta veću šansu za izborni uspjeh od ostalih kandidata.¹³⁴

7. Model, uzori, srodnosti

Izgradnju dubrovačkog izbornog sustava umjesno je prisposdobiti s razvitkom u sredinama koje su srodnog društvenog i institucionalnog modela (komune Apeninskog poluotoka, Mletačka Republika).

Oblikovanje izbornog sustava u dubrovačkoj ustavnoj praksi mogli smo pratiti od prve polovice XIV. stoljeća. Dotada su u razvijenijim zapadnim komunama neki od spomenutih obrazaca bili već profilirani i iskušani. Zbog prirode izvora, pojavu pojedinih elemenata često je teško datirati, a uslijed šarolikih pojedinosti, nije lako svim sustavima naći zajednički nazivnik.¹³⁵ Uopćavajući, može se ustvrditi da je u tim državnim organizmima sredinom XIII. st. tajno glasovanje kuglicama već predstavljalo standard, a da je prevagnulo posredno predlaganje kandidata, pretežito u kombinaciji sa ždrijebom izbornika; uz to, izborne propise pratili su zaštitni mehanizmi kakve smo već spominjali u dubrovačkoj sredini.

U tom se okviru oblikovao i mletački izborni sustav u razdoblju preobrazbe komunalnog ustroja u vladavinu aristokratskog sloja (kraj XII-kraj

¹³³ V. primjere u bilj. 10. Izbor kneza u prosincu 1623. morao se ponavljati četiri puta, a narednoga je mjeseca već prvi bio uspješan (*Acta Cons. Maior.* sv. 34, ff. 100 i 123).

¹³⁴ Nasuprot tome, u Mletačkoj Republici predloženi Senata uživao je ozbiljnu prednost, a u XVIII. st. njegova se kandidatura smatrala jedinom ozbiljnom (James C. Davis, *The Decline of the Venetian Nobility as a Ruling Class*. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1962: 85).

¹³⁵ O tome vidi pregled u: Arthur M. Wolfson, »The Ballot and Other Forms of Voting in the Italian Communes.« *The American Historical Review* 5 (1899) 1: 1-21; ukratko i Philip Jones, *The Italian City-State: From Commune to Signoria*. Oxford: Clarendon, 1997: 411.

XIII. st.),¹³⁶ da bi s neznatnim promjenama potrajao sve do propasti Republike. Detaljni opisi kroničara i putopisaca, te pojedinosti sadržane u propisima omogućuju da se precizno rekonstruira tijek izbora u Veneciji, dok drugi arhivski dokumenti bacaju svjetlo i na mletačku izbornu stvarnost.¹³⁷

Usporedba mletačkog i dubrovačkog modela u njihovom zrelom stadiju pokazuje visoki stupanj podudarnosti u tijeku izbora, te u tehničkoj i ritualnoj strani. Ne samo da su izbori bili ustanovljeni na jednak način, već su i izborne sjednice u obje sredine imale do u tančine isti slijed, a izborna pomagala (kugle za ždrijeb, kuglice, žare) bila su istovjetna.¹³⁸ Na toj su javnoj razini podudarnosti takve da bi bez dobrog poznavanja nekih razlikovnih pojedinosti bilo gotovo nemoguće razlučiti opisuje li se mletački ili dubrovački izborni postupak.

Čak i paleta zaštitnih mehanizama u oba je sustava vrlo slična. Ipak, razgrnu li se oblikovne istovjetnosti, ukazuju se i neke bitne različitosti izbornog sustava. U Veneciji su se posredni izbori provodili kroz četiri komore (*mani*), što znači i da je broj kandidata u pravilu bio četverostruk ili peterostruk (ako je i Senat bio ovlašten na predlaganje), pa se onda nije moglo računati s apsolutnom većinom isprve, već se do nje dolazilo kroz više

¹³⁶ O tome procesu v. G. Zordan, *L'ordinamento giuridico veneziano*: 63-96. Rudimentarna izborna procedura iz 1177-78. poznavala je već posredno kandidiranje kandidata u dva kruga, no usporedo s postupnim prelaskom političke vlasti s opće skupštine na Veliko vijeće (što će završiti i formalnim "zatvaranjem" potonjeg 1297), izgrađivao se složeni postupak koji je kombinirao elemente ždrijeba i izbora.

¹³⁷ Svi komparativni podaci za mletački izborni sustav crpljeni su iz: G. Maranini, *La Costituzione di Venezia, II*: osobito 101-129; Frederic C. Lane, *Venice: A Maritime Republic*. Baltimore-London: The John Hopkins University Press, 1973; Donald E. Queller i Francis R. Swietek, »The Myth of the Venetian Patriciate: Electoral Corruption in Medieval Venice.«, u: Donald E. Queller, *Two Studies on Venetian Government*. Genève: Librairie Droz, 1977: 99-175; R. Finlay, *Politics*: osobito str. 89-96 i 196-226; *Venice: A Documentary History, 1450-1630*, ed. David Chambers and Brian Pullan. Oxford-Cambridge, Mass.: Blackwell, 1992.

¹³⁸ Spomenimo samo kao ilustraciju da se i u Veneciji glasovalo kuglicama od tkanine (G. Maranini, *La Costituzione di Venezia, II*: 116), a da su se od 1492. koristile zatvorene glasačke žare identične dubrovačkima (v. G. Maranini, *La Costituzione di Venezia, II*: 116-117; R. Finlay, *Politics*: 202). Žare su prikazane na grafikama iz XVI. st. (reproducirane u: F.C. Lane, *Venice*: 261 i S. Sinding-Larsen, *Christ*: sl. XXXIX), a jedan primjerak čuva se u Museo Correr (Bianca Mazarotto Tamassia, *Le feste veneziane: I giochi popolari, le cerimonie religiose e di governo*. Firenze: Sansoni, 1961: 209).

izbornih krugova, isključivanjem manje uspješnih kandidata.¹³⁹ Nasuprot tome, dvije su dubrovačke komore i Malo vijeće na upražnjeno mjesto kandidirale trojicu, pa se zahtjev za apsolutnom većinom činio održivim (premda to u stvarnosti često nije bio). Posljedica spomenute razlike na efikasnost izbora bila je golema: dok se dubrovački sustav nije mogao nositi s problemom nedosegnete apsolutne većine, te su se izbori često razvlačili od sjednice do sjednice, mletački elastičniji kriteriji omogućavali su da se izbor brže privede kraju. S druge strane, dubrovačko načelo da se u slučaju nedosegnete apsolutne većine izbori imaju ponoviti od samoga početka, tj. kandidacijskog postupka, činio je taj sustav u cjelini izloženijim slučajnosti ždrijeba, pa time otpornijim na spletku. Nasuprot tome, mletački izbori, u kojima su u više krugova ostajali u trci isti kandidati, bili su izvrsna podloga za svakovrsnu kombinatoriku. No, time se već približavamo pitanju interakcije izbornog modela s institucionalnom i političkom zbiljom, što će biti predmetom daljnjih razmatranja.¹⁴⁰

Izborna tehnika u drugim hrvatskim priobalnim gradovima imala je također dodirne točke s dubrovačkim sustavom. Neka od statutarnih rješenja u izbornim pitanjima očigledno su ondje slijedila udaljenije uzore iz talijanskih komuna,¹⁴¹ dok su druga preuzimala mletačke izborne obrasce.¹⁴²

¹³⁹ V. G. Maranini, *La Costituzione di Venezia, II*: 118. Treba napomenuti da o takvoj balotaži nema riječi u inače detaljnom opisu francuskog putopisca (*Venice: A Documentary History*: 59), pa ni u djelu literature (usp. D.E. Queller i F.R. Swietek, »The Myth of the Venetian Patriciate«: 106). No, kad ne bi bilo ponovnog glasovanja, teško da bi se ikoji mletački izbor mogao provesti, jer bi pobjednik morao prikupiti više glasova od sva četiri protukandidata zajedno. U literaturi, međutim, nema nikakvih naznaka o teškoćama te vrste.

¹⁴⁰ V. gl. 8.

¹⁴¹ Na pr. Splitski statut iz 1312. (*Statutum vetus* II, 1) donosi odredbe o izboru podestata, pri čemu se najprije glasuje iz koje će se pokrajine uzeti načelnik, zatim iz kojeg mjesta, a zatim se glasuje poimenice o predloženim kandidatima V. *Statuta et leges civitatis Spalati*, ed. J. Hanel, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, II. Zagreb: JAZU, 1878).

¹⁴² Izborni sustav u *Zadarskom statutu* očigledno preuzima mletački model. Ondje također postoji predlaganje putem komora, pri čemu se broj izbornika reducira izvlačenjem zlatnih i srebrnih kuglica (*Zadarski statut*, edd. J. Kolanović i M. Križman. Zadar, 1997: I, 2/5; ref. 16, 24 i 25). U trogirskim noveliranim izbornim propisima najprije se ždrijebao broj klupe, zatim su se izvlačenjem kuglica u dva kruga (nakon 1428. u jednom krugu) određivali izbornici, itd. (*Statuta et Reformationes c. Tragurii*, ed. J. Strohal, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, X. Zagreb: JAZU, 1915: I, 88 i II, 21). Usp. također *Korčulanski statut*, 139 iz 1418 (*Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae* 1214-1558, ed. J. Hanel, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, I. Zagreb: JAZU, 1877). U izbornim odredbama *Koparskog statuta* izričito je spomenuto da se temelje na dukali (*Statut Koprškega komuna iz lega 1423 z dodatki do leta 1668*, ed. L. Margetić. Koper-Rovinj: Pokrajinski arhiv i Centro di ricerche storiche, 1993: III, 1).

Budući da institucionalni i politički kontekst nije bio jedinstven, ni razlike nisu zanemarive.¹⁴³ Unatoč tome, neka su načela bila zajednička (na pr. posredno predlaganje kandidata, tajno glasovanje pomoću kuglica, izbor većinom glasova nazočnih vijećnika), svjedočeći o dosegnutim standardima izborne tehnike u srednjovjekovnim mediteranskim komunama i onim državnim organizmima koji su na toj podlozi izrasli u ranom modernom razdoblju. Gdje god da je postojala patricijska skupština kao institucija s većim ili manjim pravom autonomnog odlučivanja, u njoj se tajno glasovalo pomoću žara i kuglica.¹⁴⁴ Također, propisima istočnojadranskih gradova o izborima redovito se nastojalo otklanjati izbornu prijevaru, posebice pojavu krivotvorenih, odnosno prekobrojnih kuglica,¹⁴⁵ održati disciplinu,¹⁴⁶ isključiti iz glasovanja rodake,¹⁴⁷ spriječiti izborne spletku i utjecaje,¹⁴⁸ te nastojati potaknuti predlagачe i glasače da slijede razbor i javnu korist, a suspregnu prijateljsko nagnuće i mržnju.¹⁴⁹

8. Dubrovnik i Venecija: isti model, različita stvarnost

Kao što smo vidjeli, dubrovački i mletački izborni modeli gotovo su istovjetni. Međutim, institucionalno, društveno i političko okruženje u mnogo-

¹⁴³ Na pr. prema starijem rješenju *Trogirskog statuta*, izbornici se nisu ždrijebali, već su ih imenovala četiri suca i četiri vijećnika, tj. kneževu vijeće (I, 22 i 23). Odredba je naknadno izmijenjena u korist ždrijeba (I, 88).

¹⁴⁴ V. na pr. *Zadarski statut*, ref. 16; *Trogirski statut*, I, 23 te ref. II, 21 i 30; *Hvarski statut*, 70 (*Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae, et civitatis et insulae Lesinae*, ed. S. Ljubić, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, III. Zagreb: JAZU, 1882-1883); *Budvanski statut*, 70 (ibidem); *Korčulanski statut*, ref. 139 iz 1418. i 143 iz 1436; *Šibenski statut*, ref. 101 iz 1399. i 262 iz 1446 (*Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, ed. Z. Herkov. Šibenik, 1982); *Riječki statut*, I, 4, 13, 14; III, 8, 42; IV, 11 (*Statut grada Rijeke iz godine 1530.*, ed. Z. Herkov. Zagreb, 1948). Za razliku od dubrovačke dvostruke glasačke žare, u drugim su se gradovima većinom nosile dvije žare, te je glasač trebao šake istovremeno uvući u obje (*Splitski statut*, II, 24; *Korčulanski statut* starije redakcije, 137). Redovito su se žare razlikovale bojom, no kombinacija je različita.

¹⁴⁵ Na pr. *Splitski statut*, II, 1; *Šibenski statut*, ref. 103 iz 1388.

¹⁴⁶ *Splitski statut*, II, 1.

¹⁴⁷ *Zadarski statut*, I, 2/4; *Trogirski statut*, I, 23 (zabrana imenovanja rodaka za izbornike); *Korčulanski statut*, 139 iz 1418; *Koparski statut*, III, 1; *Šibenski statut*, I, 3 i ref. 259 iz 1442.

¹⁴⁸ *Zadarski statut*, ref. 24 i 25; *Šibenski statut*, ref. 101 iz 1399; *Riječki statut*, I, 4.

¹⁴⁹ *Trogirski statut*, I, 22; *Riječki statut*, I, 4.

me se razlikuju, pa isti izborni sustav djeluje u svakoj sredini drugačije.

Iz literature koja se odista temeljito pozabavila mletačkim izborima proizlazi da je namještanje izbora, odnosno prijevorno kršenje postupka ondje uzelo velikoga maha. Iz izvora se može rekonstruirati široka lepeza nezakonitih, no ne tako rijetkih postupaka: od raznih manipulacija zlatnim kuglama do krivotvorenja glasačkih kuglica, od spletki u Senatu pri predlaganju kandidata do davanja znakova izbornicima u komorama.¹⁵⁰ Ponešto od toga ostajalo je s ove strane zakonitosti (prethodno traženje podrške kod rodbine i prijatelja, vraćanje usluge za uslugu),¹⁵¹ no dosta toga bilo je itekako zabranjeno (podjela novaca ili slastica glasačima,¹⁵² doslovna trgovina glasovima, pri čemu su siromašni patriciji u XVI. st. organizirali pravu udrugu koja je glasove prodavala najboljem ponuditelju).¹⁵³ Ni sama država nije ostajala nevinna u toj pomami za glasovima, te se u nekim razdobljima uobičajilo da predloženi kandidati daju državnoj blagajni novčani poklon ili zajam, što bi se spretno proglasilo upravo uoči glasovanja.¹⁵⁴ Izborne spletki bile su toliko redovit dio mletačkog političkog života da ih se može promatrati i kao ozbiljan regulativni mehanizam unutar vlasteoskog staleža.¹⁵⁵

Koji su razmjer poprimale dubrovačke izborne spletki, nemoguće je precizno utvrditi. Izvori su potvrdili da je nezakonitih postupaka bilo, te da su dubrovačke vlasti suzbijanju te pojave posvećivale izvjesnu pozornost. Međutim, u vrelima jednostavno nema uporišta za zaključak da su izborne namještaljke u dubrovačkoj političkoj praksi predstavljale nešto uobičajeno, a kamoli da bi imale onakvo mjesto kakvo su preuzele u Mletačkoj Republici.¹⁵⁶

¹⁵⁰ D.E. Queller i F.R. Swietek, »The Myth of the Venetian Patriciate«: 114-118 i 123-125; R. Finlay, *Politics*: 201-208; *Venice: A Documentary History*: 78-79.

¹⁵¹ D.E. Queller i F.R. Swietek, »The Myth of the Venetian Patriciate«: 119; R. Finlay, *Politics*: 199.

¹⁵² R. Finlay, *Politics*: 200.

¹⁵³ D.E. Queller i F.R. Swietek, »The Myth of the Venetian Patriciate«: 130-133.

¹⁵⁴ F.C. Lane, *Venice*: 263.

¹⁵⁵ Vrlo zanimljiva zapažanja o pozitivnoj ulozi *broglia* kao društvenog mehanizma koji je amortizirao sukobe unutar patricijata v. u R. Finlay, *Politics*: 219-222.

¹⁵⁶ Ovako prosuđuje i Zdenka Janeković-Römer, *Okvir slobode*: 111.

Pomisliti da je to bilo tako zato što su dubrovački patriciji bili moralniji od svojih mletačkih “kolega” moglo bi pasti na pamet samo naivnom domoljupcu. Objašnjenje razlikama treba potražiti u širem institucionalnom kontekstu, koji je izbore u Mletačkoj Republici prožimao takvim interesnim silnicama kakve u Dubrovačkoj Republici nisu ni mogle nastajati.

Već i sama pozicija državnog poglavara u dvije republike nije bila nimalo slična. Institucionalne ovlasti mletačkog dužda nisu bile velike, no politička mu je moć bila znatna.¹⁵⁷ Dok je duždu upravo trajnost funkcije davala političku snagu, vrlo kratki mandat onemogućavao je dubrovačkog kneza u ičem ambicioznijem od predstavljačke uloge. Duždevska doživotna čast čitavom je rodu donosila društveni i gospodarski probitak,¹⁵⁸ dok jednomjesečno kneževanje u Dubrovniku nije donosilo nikakav trajniji prestiž ni korist. U Dubrovniku zapravo i nije bilo unosne javne službe, dok je u Mletačkoj Republici postojao čitav niz poželjnih sinekura, od biskupske časti (koja se, za razliku od Dubrovnika, dodjeljivala domaćima) do visokih nadzornih funkcija.¹⁵⁹ Služba u lokalnoj jedinici dubrovačkom je pak vlastelinu najčešće bila mrska obveza,¹⁶⁰ dok je mletačkome znala predstavljati priliku za obogaćenje, a izvjesno i za politički uspon.¹⁶¹

Drugim riječima, ulog u izbornoj trci u dvjema sredinama nije bio isti. Mletačke ogorčene bitke za izbornu pobjedu, koje su često znale prelaziti s one strane dozvoljenoga, u Dubrovniku se nisu imale oko čega rasplamsati. Dakako, ne valja podcijeniti društvenu težinu samog uspješnog izbora ni prestiž poglavarske funkcije, kao niti zanemariti slučajeve kada bi iz osob-

¹⁵⁷ Analizu v. u F.C. Lane, *Venice: 267-270*. Upravo zato je i postupak izbora dužda bio osobito složen, odvijajući se kroz čak devet privremenih tijela (v. G. Zordan, *L'ordinamento giuridico veneziano: 74-76*).

¹⁵⁸ Podrobnije i nijansiranije o toj temi v. Janeković Römer: *Okvir slobode: 159-169*.

¹⁵⁹ V. F.C. Lane, *Venice: 263-264*. Finlay za renesansno razdoblje tvrdi da “office seeking dominated and shaped Venetian political life” (*Politics: 197*).

¹⁶⁰ Za XV. st. v. Z. Janeković Römer, *Okvir slobode: 165-166*; za XVI. st. usp. *Liber Croceus*, 262; za XVII. st. *Liber Croceus*, 299; za XVIII. st. v. N. Lonza, *Pod plaštem pravde: 62-64*. Ipak, bilo je i suprotnih pojava: usp. “stonski slučaj” iz XVI. st. opisan u gl. 6.4.

¹⁶¹ To je osobito bio slučaj s poglavarskim dužnostima u gradovima mletačkog kopnenog posjeda. Znatno broj slučajeva izbornih prijevara u XV. st. odnosio se upravo na izbore za ta mjesta (usp. D.E. Queller i F.R. Swietek, »The Myth of the Venetian Patriciate«: 141-152). Opširnije o tome v. D.E. Queller, *The Venetian Patriciate: 53-54*.

nog razloga nekome izvjesna služba mogla postati poželjnom.¹⁶² Dubrovačku izbornu situaciju ne treba zamišljati kao neutralnu - o čemu svjedoče slučajevi prijevera - no povoljan ishod teško je mogao preobraziti vlastelino-vu budućnost. U mletačkoj je pak državi takvih pozicija bilo, pa su i motivi da se prijeverno izokrene božanski i ljudski izbor (ždrijeb i glasovanje) bili neusporedivo snažniji.

Osim toga, ne treba zaboraviti da se razlika u veličini dviju država ocrtavala i u izbornim prilikama. Provođenje izbora u mletačkom Velikom vijeću s tisućama nazočnih jednostavno se nije moglo uspješno nadgledati, a metež koji se stvarao pogodio je izbornim podvalama. Tek možda deseti-na od toga broja, okupljena u dubrovačkoj vijećnici, nije tako lako izmicala nadzoru.¹⁶³ Uostalom, dubrovački su se vijećnici svi međusobno poznavali, dok je mletačko vijeće predstavljalo skupinu koja je prelazila krug osobnih kontakata. Ukoliko je točno da prilike vabe prekršitelje, onda dubrovačke izborne sjednice nisu u onolikoj mjeri pozivale na namještaljke, koliko mletačke. Unatoč izvanjske srodnosti institucija, te gotovo istovjetnim mehanizmima odlučivanja, sitni je raster dubrovačku političku zbilju udaljavao od mletačke.¹⁶⁴

Dubrovačku izbornu stvarnost, međutim, mučila je neefikasnost. S jedne strane, demografska kriza patricijata, ujedno sa slabljenjem interesa za učesće u političkom odlučivanju, u kasnijim je stoljećima otežavala okupljanje traženog broja velikovijećnika. Propisani kvorum se povremeno i mijenjao, popuštajući društvenom realitetu. Ipak, odgode izbornih zasjedanja bile su

¹⁶² O tome kako su se dubrovački osiromašeni patriciji trsili domoći plaćenog posla u državnom aparatu v. Z. Janeković-Römer, *Okvir slobode*: 160-161. Za Veneciju u XV. st. usp. D.E. Queller i F.R. Swietek, »The Myth of the Venetian Patriciate«: 110-111; R. Finlay, *Politics*: 75, 205; za XVIII. st. v. Laura Megna, »Riflessi pubblici della crisi del patriziato veneziano nel XVIII secolo: Il problema delle elezioni ai reggimenti.«, u: *Stato, società e giustizia nella Repubblica Veneta (sec. XV-XVIII)*, II, ed. G. Cozzi. Roma: Jouvence, 1985: 258.

¹⁶³ Neki od primjera mletačkih izbornih prijevera u dubrovačkim prilikama jednostavno ne bi bili izvedivi (usp. D.E. Queller i F.R. Swietek, »The Myth of the Venetian Patriciate« 115, 145; *Venice: A Documentary History*, 79).

¹⁶⁴ O tome usp. i Z. Janeković-Römer, *Okvir slobode*: 111. Autorica s pravom ističe i činjenicu da u Dubrovačkoj Republici nije bilo onakvog nerazmjera između broja službi i kandidata, kakav je postojato u Veneciji (*Okvir slobode*: 108). Međutim, po mom mišljenju, za "nova mjesta" nisu toliko zaslužne vanjske službe na novostečenim područjima, koliko bujanje središnjih državnih institucija u XV. stoljeću.

česte, a čitavi segmenti državnog aparata (posebice službe u lokalnim jedinicama) ostajali bi dulje umrtvljeni. S druge strane, zahtjev za apsolutnom većinom glasova u jednome krugu postavljao je previsoke ciljeve: rascjepi unutar patricijata nisu ni morali biti duboki pa da takav cilj ostane nedosegnut.

9. Epilog: razdoblje preobrazbe izbornog sustava u XVIII. stoljeću

Dubrovački izborni sustav, kao što smo vidjeli, stoljećima se temeljio na istim osnovnim postavkama: gotovo sve službe popunjavale su se izborima u Velikom vijeću i iz njegovog sastava, za predlaganja kandidata postojala su dva kolosijeka (s prednošću posrednog kandidiranja nad neposrednim za sve važnije dužnosti), središnje institucije vlasti birale su se apsolutnom većinom glasova, a lokalne relativnom. Povremene izmjene izbornih propisa zadržavale su se unutar spomenutih okvira.

Ako se može govoriti o kakvim konstantama dubrovačke unutarnje politike, onda je među njima svakako bio naglašeni tradicionalizam (bilo stvaran ili mitski utemeljen), koji se klonio znatnijih promjena sustava vlasti, a upravo zazirao od potpunih novotarija. Međutim, s 1747. godinom počinje razdoblje vrlo dubokih institucionalnih izmjena koje su, naravski, zahvatile i izborni sistem. Ipak, u najboljoj dubrovačkoj maniri, te su se mjere isprva prikazivale kao privremene da bi ostale stalnima, a govorilo se o “povratku na stari ustroj” kada o tome zapravo nije bilo govora.¹⁶⁵

Ustvari, još tamo od zatvaranja Velikog vijeća u XIV. st. nije bilo takvih suštinskih promjena na institucionalnom (pa time i političkom) planu. Do sredine XVIII. st., uz Senat, kao stvarnog kreatora državne politike, ipak je stajalo Veliko vijeće sa svojim zakonodavnim i izbornim nadležnostima: ono je biralo sve dužnosnike, i to postupkom na koji se izvana i nije moglo presudno utjecati. Nasuprot tome, nizom izbornih reformi, koje su započele

¹⁶⁵ Usp. *Liber Croceus*, 382 i 425.

1747.¹⁶⁶ sve iole bitnije službe mogle su se raspodjeljivati isključivo među senatorima. S druge strane, izvršeno je ako ne i potpuno “zatvaranje” Senata, a ono njegovo vrlo decidirano “pritvaranje”: mjesto za novoga člana stvaralo se tek ako bi netko umro ili se zaredio. Poveže li se ova okolnost s političkom snagom Senata koja je stoljećima samo rasla, posljednjih pola stoljeća Republike zavređuje atribut senatorske oligarhije.¹⁶⁷

Senat je, ustvari, već od XV. st. bio tijelo dvojnog sastava: dio se birao u Velikom vijeću uobičajenim sustavom komora, dok se drugi dio popunjavao najvažnijim dužnosnicima (knez, malovijećnici, suci) automatski po isteku njihova mandata (*absque ballotando*).¹⁶⁸ Međutim, potonji su prethodno bili izabrani u Velikom vijeću, a nakon isteka godine senatorske službe preuzimali su u pravilu neku novu dužnost. Time je ipak bila osigurana kakva-takva protočnost na visokim pozicijama, kao i obnavljanje sastava Senata. Reformama iz XVIII. st. oba su toka prekinuta, jer je određeno da se svi funkcionari koji po isteku mandata prelaze u Senat mogu birati samo iz njegova sastava,¹⁶⁹ što zapravo znači da je istoj senatorskoj skupini bilo prepušteno držanje i drugih najvažnijih službi. Doduše, Veliko je vijeće bilo ovlašteno glasovati o kandidatima za spomenute dužnosti, potvrđivati senatore pri isteku svake godine ili reaktiviranju mandata nakon prestanka druge službe,¹⁷⁰ te birati članove Novog kolegija koji će nadomještavati umrle se-

¹⁶⁶ Autori koji su se tim pitanjem pobliže bavili pogriješili su smatrajući da su reforme uzrokovane sukobom među vlastelom 1762-1763 (usp. Žarko Muljačić, »O strankama u starom Dubrovniku.« *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 6-7 (1957-59): 30; Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, II. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1980: 239-247). Razmotre li se pažljivo odredbe iz 1747. (*Liber Croceus*, 382) vidi se da je najkрупnija institucionalna izmjena (“tihi državni udar” Senata) izvršena već tada. Političku pozadinu te akcije nemoguće je jasno sagledati, jer u literaturi nedostaje odgovarajući prikaz sučeljavanja među vlastelom prije 60-tih godina. Očito je ključno bilo većinsko uporište Senata u Velikom vijeću već 40-tih godina, koje je omogućilo da Vijeće izglasa vlastito razvlaštenje.

¹⁶⁷ Zanimljivo je da se u potvrdi o plemstvu, izdanoj Tomi Bassegli, izrijekom kaže da je “...nobilis Senatorii ordinis...” (Ž. Muljačić, »O strankama u starom Dubrovniku.«: 25).

¹⁶⁸ *Liber Viridis*, 122, 132, 294, 492, 493.

¹⁶⁹ G. 1747. to je određeno samo za kneza (*Liber Croceus*, 382), a 1749. protegnuto i na ostale već spomenute dužnosnike (*Liber Croceus*, 387).

¹⁷⁰ *Liber Croceus*, 387, 396, 418, 425.

natore,¹⁷¹ pa se može učiniti kao da je zadržalo izvjesne izborne kompetencije. Međutim, mogućnost odlučivanja vrlo je skučena: Veliko vijeće može senatora ne potvrditi, ali ovoga “njegovo” mjesto čeka sve dok mu ne uspije savladati tu prepreku, s time što se vijeću može neprestano dodijavati ponavljanjem prijedloga;¹⁷² ili, vijeće može nekoga i neizabrati za suca, ali svejedno to mjesto mora popuniti nekom od 45 osoba iz senatorskog kruga; naposljetku, 1791. je propisano da je senatoru za potvrdu dovoljna podrška svega trećine nazočnih velikovijećnika.¹⁷³ Dometnimo još i to da je potonjom reformom određeno da Veliko vijeće nove senatore bira među vlastelom po starosnome redu i to tako da je dovoljna samo četvrtina pozitivnih glasova, čime je čvrsto “obzidan” i taj posljednji prolaz u skupinu koja drži vlast.¹⁷⁴

Drugi veliki preokret u izbornom sustavu izvršen je zamjenom niza izbora u Velikom vijeću ždrijevom. U dotadašnjoj dubrovačkoj institucionalnoj praksi sam ždrijev nikada nije bio način izbora dužnosnika; u toj se sferi pojavljivao samo u okviru kandidacijskog postupka, kao i onda kada je unutar nekog (izabranog) tijela trebalo odrediti tko će preuzeti određenu dužnost.¹⁷⁵ Slučajnost koja je u određivanju izbornih tijela (komora) bila dobrodošla kao metoda protiv izbornih namještaljki, pri samome razmještanju dužnosnika mogla je davati nakazne rezultate. Stoga je dubrovački tradicionalni način vladanja načelno stavljao svu vlastelu u ravnopravnu izbornu poziciju, a konačan je ishod trebao biti plod odluke većine. Nasuprot tome, u XVIII.

¹⁷¹ Novi kolegij (*collegio nuovo*) s tom ulogom utemeljen je 1749, te su ga nazivali i “avantisenato”, a njegove članove “senatori in aspettativa” (*Liber Croceus*, 387). Od 1763. ni taj se kolegij nije birao, već istom logikom popunjavao iz Dopunskog kolegija (*giunta del collegio*; v. *Liber Croceus*, 396). G. 1783. odlučeno je da će se takav sustav postupno napustiti, a novog će senatora na upražnjeno mjesto birati Veliko vijeće putem komora (*Liber Croceus*, 425).

¹⁷² Ova je odredba od goleme važnosti, jer pokazuje pravu sliku nemoći Velikog vijeća u odnosu na senatorsku oligarhiju (*Liber Croceus*, 387, al. 7).

¹⁷³ *Liber Croceus*, 440.

¹⁷⁴ *Liber Croceus*, 440. Moglo bi se reći da je u posljednjih petnaestak godina Republike senatorska oligarhija bila na najboljem putu da se pretvori u formalnu gerontokraciju.

¹⁷⁵ Na pr. kada je tekao neki sudski spor u kojem bi bilo neprilično da knez bude predsjedateljem sudskog vijeća, jer je bio u nekoj vezi s predmetom spora, u XIV. st. unutar Maloga vijeća ždrijevao se onaj koji će ga u tom postupku zamijeniti (na pr. *LR II*: 271; *LR III*: 79, 176). G. 1410. propisano je da se ždrijeba knežev zamjenik, kada je radi nekog državnog posla potrebno izaći iz grada; takvog zamjenika izvor zove “tractus rector” (*LOR*, XXIII, 9).

se stoljeću kod čitavog niza službi umjesto izbora uvodi ždrijež.¹⁷⁶ Taj se novi princip 1747. probio za službe srednje i manje važnosti, i to kao privremeno trogodišnje rješenje,¹⁷⁷ no već u propisima iz 1763.-1783. ždrijež je dominirao izborima i u Senatu i u Velikom vijeću.¹⁷⁸ Ipak, domet ovih promjena treba pomnjivo prosuđivati. Naime, u praksi gotovo da i nije bilo razlike popunjavaju li se visoke funkcije iz Senata temeljem izbora ili ždriježa: četrdesetpetorica senatora trebala su pokriti petnaestak važnih pozicija, a dobni uvjet te zabrana reizbora na istu funkciju (u pravilu dvogodišnja), dodatno su sužavali broj kandidata i vodili nekom redosljedu u rotaciji. S druge strane, izborne nadležnosti Velikog vijeća u tome razdoblju toliko su proriječene da za politički sustav u cjelini i nije bilo toliko važno primjenjuje li se izbor ili ždrijež. Stoga, kada su vlastela u jeku žestokih unutarnjih sukoba ždrijež pretpostavila izborima, tom je odlukom više upravljao njihov zazor od sučeljavanja u izbornim prigodama, nego racionalne projekcije učinaka obaju izbornih modela. Propisima iz 1783. Velikom su vijeću nakratko vraćene šire izborne ovlasti, s time što su se sve važnije pozicije morale popunjavati isključivo iz senatorskog kruga, da bi u posljednjoj reformi iz 1791. ždrijež opet gotovo potpunoma istisnuo biranje.¹⁷⁹ Nagle izmjene izbornog principa u zadnjih pola stoljeća Republike, države koja se ranije dičila ustavnim konzervativizmom, pratile su tektoniku unutar vlasteoskog sloja. No, zagovor izbora, odnosno ždriježa, ne može se jednostavno povezati sa suptnostima političkih shvaćanja salamankeza i sorboneza.¹⁸⁰ Prije se čini da

¹⁷⁶ U dubrovačkom Povijesnom muzeju sačuvano je četrdesetak drvenih čunjića koji su se koristili pri ždriježu. Na svakome od njih upisano je pokoje vlasteosko ime, neka su sastrugana, a neka zabilježena i više od jedanput (i to ponekad na istom ždriježu). Uz svako ime unesen je datum vlastelinova rođenja, što je bilo potrebno znati radi utvrđenja ispunjava li dobni cenzus za izbor na neku funkciju. Dodani su i brojevi koji idu bez kontinuiteta do 94; u "Ogledalu" za XVIII. st. nisu upisane brojke koje bi se s time mogle povezati. Fotografiju desetak čunjića donosi V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, II.: 243.

¹⁷⁷ *Liber Croceus*, 382.

¹⁷⁸ *Liber Croceus*, 396.

¹⁷⁹ *Liber Croceus*, 425 i 440.

¹⁸⁰ O političkim sukobima salamankeza i sorboneza sažeto v. u Ž. Muljačić, »O strankama u starom Dubrovniku.«: 25-40 i V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, II.: 239-24. No, koliko god da su u literaturi razlozi razdora između ovih skupina i kriterij polarizacije uvjerljivo objašnjeni, ne zadovoljava prikaz odraza tog stanja na institucionalnom planu. Teškoću predstavljaju izvori, od kojih službeni zapisnici ne bilježe ništa direktno, dok su ostala poznata vrela (Le Maireova izvješća, prepiska vlastele, ljetopis Isusovačkog kolegija) ograničena na političku dimenziju i subjektivno obojena.

je opasno zaoštrenje sukoba navodilo na palijativno rješenje u kojemu slučaj upravlja rasporedom po funkcijama,¹⁸¹ dok su mirnija vremena težila povratku tradicionalnom načelu izbora (pa makar i u ograničenom opsegu).

¹⁸¹ U tome smislu v. i navod u pismu Kate Bassegli, cit. u Ž. Muljačić, »O strankama u starom Dubrovniku.«: 38, bilj. 43.

THE ELECTORAL PROCEDURE IN THE REPUBLIC OF DUBROVNIK

NELLA LONZA

Summary

The author reconstructs the electoral procedure within the Major Council of the Republic of Dubrovnik, beginning with problems related to the formalities of summoning the councilors and questions of quorum. The first stage of the procedure consisted of the nomination of candidates. Nomination for all important functions was carried out by nominating committees, which were selected by lot, while candidates for lesser offices were nominated directly by individual councilors. The ballots were cast in specially designed urns, in order to guarantee secrecy. For a candidate to be elected to an important post, a majority vote of the whole Great Council was required, whereas in other cases it was sufficient for the nominee simply to collect more affirmative votes than his rivals. This paper discusses several measures designed to guarantee fair procedure. These included measures the counterfeiting of ballots, measures against corrupt elections (*broglio*), measures designed to ensure the secrecy of a vote, etc. Finally, the electoral reforms of the eighteenth century are presented and analyzed.

It is obvious that the Ragusan method of election was heavily influenced by the Venetian system, since the former was in many practical details merely a copy of the latter. Some elements of the Ragusan procedure may have originated in the period when Dubrovnik was under Venetian rule (until 1358), while others were obviously adopted later on, in spite of the political antagonism which existed between the two republics. However, electoral practices in Dubrovnik were rather different from those of Venice. Although Dubrovnik sources mention some cases of corruption and fraud, they do not indicate that this phenomenon was as common as it was in Venice. A com-

parison between the institutions, as well as between the patriciate of the two states, shows clearly why Dubrovnik did not witness such a struggle for offices as that which dominated Venetian political life.